

प्रकरण V

**राज्य सार्वजनिक उपक्रमांची वित्तीय
कामगिरी**

प्रकरण V: राज्य सार्वजनिक उपक्रमांची वित्तीय कामगिरी

5.1 प्रस्तावना

महाराष्ट्र शासनाच्या शासकीय कंपन्या, शासन नियंत्रित महाराष्ट्र शासनाच्या इतर कंपन्या आणि वैधानिक महामंडळांनी सादर केलेल्या लेखे/महितीतून व भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षकांच्या देखरेखीच्या भूमिकेच्या परिणामातून उघड झाल्यानुसार त्यांच्या वित्तीय कामगिरीचा सारांश या प्रकरणात सादर केला आहे. नियंत्रक व महालेखापरीक्षकांद्वारे करण्यात येणाऱ्या राज्य सार्वजनिक उपक्रमांच्या लेख्यांच्या पुरवणी लेखापरीक्षणाचा परिणाम म्हणून जारी केलेल्या महत्वपूर्ण टिप्पण्या आणि वैधानिक महामंडळाच्या संदर्भात चालू वर्षात प्राप्त झालेल्या वित्तीय विवरणावर नियंत्रक व महालेखापरीक्षकांद्वारे जारी केलेल्या टिप्पण्यांवरील त्यांचे परिणाम यावर प्रकाश टाकला आहे.

शासनाने राज्य सार्वजनिक उपक्रमांची स्थापना राज्याच्या विकासासाठी तसेच त्यांच्या लोकांच्या कल्याणासाठी वाणिज्यिक स्वरूपाची कामे करण्यासाठी केली आहे.

कंपनी अधिनियम, 2013 च्या कलम 2(45) मध्ये शासकीय कंपनीची परिभाषा एक कंपनी म्हणून केली आहे ज्यामध्ये केंद्र शासनाद्वारे किंवा कोणत्याही राज्य शासन किंवा शासनाद्वारे किंवा अंशतः केंद्र शासनाद्वारा आणि अंशतः एक किंवा अधिक राज्य शासनाद्वारे 51 टक्के पेक्षा कमी देय भाग भांडवल नसले पाहिजे आणि एक कंपनी समाविष्ट आहे जी शासकीय कंपनीची सहाय्यक कंपनी आहे.

वैधानिक महामंडळांची स्थापना संबंधित विधानमंडळाद्वारे संचालित राज्य शासनाद्वारे करण्यात येते.

याशिवाय केंद्र शासनाच्या किंवा कोणत्याही राज्य शासनाच्या, किंवा शासनांच्या, किंवा अंशतः केंद्र शासनाच्या आणि अंशतः एक किंवा अधिक राज्य शासनांच्या प्रत्यक्ष किंवा अप्रत्यक्षपणे मालकीच्या किंवा नियंत्रित असलेल्या इतर कोणत्याही कंपन्यांचा या अहवालात शासन नियंत्रित इतर कंपन्या¹ म्हणून उल्लेख केला आहे.

¹ कॉर्पोरेट व्यवहार मंत्रालय द्वारे जारी केलेला कंपन्यांच्या (अडचणी दूर करणे) सातवा आदेश 2014 (4.09.2014).

या अहवालात, सार्वजनिक उपक्रमांमध्ये शासकीय कंपन्या, शासन नियंत्रित इतर कंपन्या आणि महाराष्ट्र शासनाच्या वैधानिक महामंडळांचा समावेश आहे.

5.1.1 आदेश

नियंत्रक व महालेखापरीक्षकांचे (कर्तव्ये, अधिकार आणि सेवाशर्ती) अधिनियम, 1971 चे कलम 19 च्या समवेत कंपनी अधिनियम, 2013 ची प्रावधाने आणि त्या अंतर्गतच्या नियमनानुसार शासकीय कंपन्या आणि शासन नियंत्रित इतर कंपन्यांचे लेखापरीक्षण नियंत्रक व महालेखापरीक्षकांद्वारे करण्यात येते. कंपनी अधिनियम, 2013 च्या कलम 139(5) व (7) च्या प्रावधानांतर्गत नियंत्रक व महालेखापरीक्षक शासकीय कंपन्याकरीता सनदी लेखापालाची नियुक्ती वैधानिक लेखापरीक्षक म्हणून करतात आणि लेख्यांचे ऑडिट कोणत्या पद्धतीने करायचे त्याचे त्यांना निर्देश देतात. त्याशिवाय नियंत्रक व महालेखापरीक्षकांना पूरक लेखापरीक्षण करण्याचा आणि कंपनी अधिनियम, 2013 च्या कलम 143 अंतर्गत वैधानिक लेखापरीक्षकांच्या लेखापरीक्षा अहवालांवर टिप्पण्या जारी करण्याचा किंवा त्याची पूर्तता करण्याचा अधिकार नियंत्रक व महालेखापरीक्षकांना आहे.

कायद्याद्वारे शासित वैधानिक महामंडळांना सुद्धा त्यांचे लेखे नियंत्रक व महालेखापरीक्षकांद्वारे लेखापरीक्षित करण्याची आणि राज्य विधानमंडळाला अहवाल प्रस्तुत करण्याची आवश्यकता असते.

5.2 सार्वजनिक उपक्रमांची संख्या आणि लेख्यांची स्थिती

वर्ष 2021-22 च्या सुरुवातीला नियंत्रक आणि महालेखापरीक्षकांच्या अधिकार क्षेत्रांतर्गत 109 सार्वजनिक उपक्रम होते. पुढे, वर्ष 2021-22 मध्ये चार² सार्वजनिक उपक्रम गुंडाळले गेले. परिणामी नियंत्रक व महालेखापरीक्षकांच्या अधिकारक्षेत्रांतर्गत सार्वजनिक उपक्रम, ज्याचे 2021-22 चे लेखे लेखापरीक्षित करावयाचे होते त्यांची संख्या 105 राहिली. परिशिष्ट 5.1 मधील सूचीनुसार 31 मार्च 2022 रोजी सार्वजनिक उपक्रमांमध्ये 75 कार्यरत शासकीय कंपन्या (28 सहाय्यक कंपन्या समाविष्ट), 17 अकार्यरत शासकीय कंपन्या (दहा सहाय्यक कंपन्या समाविष्ट), तीन शासन नियंत्रित इतर कंपन्या आणि 10 वैधानिक महामंडळांचा समावेश होता. अकार्यरत राज्य सार्वजनिक उपक्रम म्हणजे ज्यांनी त्यांचे कार्ये करणे बंद केले आहे. यापैकी कोणत्याही शासकीय कंपन्या स्टॉक एक्स्चेंज मध्ये सूचीबद्ध नव्हत्या.

² विदर्भ क्वालिटी सीड्स लिमिटेड, गोंडवाना पेंट्स अँड मिनरल्स लिमिटेड आणि विदर्भ टॅनरीज लिमिटेड आणि महाराष्ट्र इंडस्ट्रियल गॅस ट्रान्समिशन कंपनी लिमिटेड

30 सप्टेंबर 2022³ पर्यंत प्राप्त अद्यतन अंतिम वित्तीय विवरणाच्या आधारे आणि सार्वजनिक उपक्रमांकडून प्राप्त माहितीनुसार, 105 सार्वजनिक उपक्रमांची वित्तीय कामगिरी या अहवालात समाविष्ट आहे. 30 सप्टेंबर 2022 रोजी राज्य सार्वजनिक उपक्रमांचे स्वरूप व लेख्यांची स्थिती तक्ता 5.1 मध्ये दिली आहे.

तक्ता 5.1: सार्वजनिक उपक्रमांचे स्वरूप आणि लेख्यांची स्थिती

सार्वजनिक उपक्रमांचे स्वरूप	सार्वजनिक उपक्रमांची संख्या	30 सप्टेंबर 2022 रोजी लेखे प्राप्त झालेल्या सार्वजनिक उपक्रमांची संख्या				30 सप्टेंबर 2022 पर्यंत लेखे प्राप्त न झालेल्या राज्य सार्वजनिक उपक्रमांची संख्या
		2021-22 चे लेखे	2020-21 चे लेखे	2019-20 चे लेखे	एकूण	
शासकीय कंपन्या	75	9	36	12	57	18
शासन नियंत्रित इतर कंपन्या	3	1	-	-	1	2
वैधानिक महामंडळे	10	0	2	5	7	3
एकूण कार्यरत सार्वजनिक उपक्रम	88	10	38	17	65	23
अकार्यरत शासकीय कंपन्या	17	3	10	1	14	3
एकूण अकार्यरत सार्वजनिक उपक्रम	17	3	10	1	14	3
एकूण बेरीज	105	13	48	18	79	26

(स्रोत: 30 सप्टेंबर 2022 पर्यंत प्राप्त लेख्यांच्या आधारे संकलित माहिती)

तक्ता 5.1 मधील आकडे 30 सप्टेंबर 2022 रोजी म्हणजेच सार्वजनिक उपक्रमांद्वारे लेख्यांना अंतिम रूप देण्याच्या अंतिम तारखेला प्राप्त लेख्यांची स्थिती दर्शविते.

88 कार्यरत सार्वजनिक उपक्रमांपैकी, 11 सार्वजनिक उपक्रमांचे लेखे तीन वर्षांपासून प्रलंबित होते आणि 13 सार्वजनिक उपक्रमांचे लेखे तीन वर्षांपासून ते अठरा वर्षांच्या कालावधीसाठी प्रलंबित होते. 105 सार्वजनिक उपक्रमांपैकी, 4 सार्वजनिक उपक्रमांनी त्यांचे प्रथम वार्षिक लेखे अद्याप दिले नाही. सार्वजनिक उपक्रमांद्वारे (ऊर्जा क्षेत्र आणि ऊर्जा रहित क्षेत्र दोन्ही) दिल्या गेलेल्या माहिती व लेख्यांच्या आधारे 105 सार्वजनिक उपक्रमांच्या वित्तीय कामगिरीचे विश्लेषण या प्रकरणात समाविष्ट करण्यात आले आहे. 30 सप्टेंबर 2022 रोजी कार्यरत व अकार्यरत दोन्ही, सर्व 105 सार्वजनिक उपक्रमांच्या लेख्यांची स्थिती परिशिष्ट 5.1 मध्ये दिली आहे.

³ वर्ष 2021-22 करिता वित्तीय विवरणपत्रे सादर करण्याची देय तारीख

5.2.1 अकार्यरत राज्य सार्वजनिक उपक्रमांचा तपशील

31 मार्च 2021 रोजी असणाऱ्या 19 अकार्यरत सार्वजनिक उपक्रमांच्या तुलनेत 31 मार्च 2022 रोजी 17 अकार्यरत सार्वजनिक उपक्रम होते. चार अकार्यरत सार्वजनिक उपक्रम वर्ष 2021-22 मध्ये गुंडाळण्यात आले. मराठवाडा विकास महामंडळ मर्यादितच्या सात⁴ सहायक कंपन्यांना जरी महाराष्ट्र शासनाने 25 ऑक्टोबर 2011 रोजी बंद करण्यासाठी मान्यता दिली असली तरी त्या बंद होणे प्रलंबित होते. 31 मार्च 2022 रोजी ह्या सात सार्वजनिक उपक्रमांच्या ₹ 2.37 कोटी देय भाग भांडवलांच्या तुलनेत संचित तोटा ₹ 29.26 कोटी होता. तसेच, आवंटीत केलेले कोल ब्लॉक्सचे आवंटन रद्द (2014) केल्यामुळे दोन⁵ कार्यरत सार्वजनिक उपक्रम अकार्यरत⁶ झाले. 31 मार्च 2022 रोजी ह्या 17 अकार्यरत सार्वजनिक उपक्रमांची एकूण गुंतवणूक ₹ 681.29 कोटी होती.

5.2.2 सार्वजनिक उपक्रमांच्या वित्तीय कामगिरीचा सारांश

शासकीय कंपन्या, वैधानिक महामंडळे आणि शासन नियंत्रित इतर कंपन्यांच्या वित्तीय कामगिरीचा तपशील परिशिष्ट 5.2 मध्ये दर्शविला आहे.

सार्वजनिक उपक्रमांच्या वित्तीय कामगिरीचा सारांश तक्ता 5.2 मध्ये दर्शविला आहे.

तक्ता 5.2: या अहवालात समाविष्ट राज्य सार्वजनिक उपक्रमांच्या वित्तीय कामगिरीचा सारांश

तपशील	सार्वजनिक उपक्रमांची संख्या	रक्कम (₹ कोटी मध्ये)
शासकीय कंपन्या व वैधानिक महामंडळे		
राज्य सार्वजनिक उपक्रमांची संख्या	102	
पेड-अप भांडवल	100	339365.09
दीर्घ मुदतीची कर्जे	52	90187.95
करापूर्वी निव्वळ नफा	43	2309.95
करापूर्वी निव्वळ तोटा	46	-4955.81
ना नफा ना तोटा ⁷	11	-
अदा केलेले/देय लाभांश	8	7.56
एकूण संपत्ती	100	620786.46
निव्वळ संपत्ति/भागधारक निधी	100	306460.78
प्रथम लेखे प्रतीक्षित	2 ⁸	-

⁴ एलोरा दुग्ध उत्पाद मर्यादित, मराठवाडा दुग्ध विकास महामंडळ मर्यादित, परभणी कृषि गोसंवर्धन मर्यादित, गोदावरी गारमॅट्स मर्यादित, किनवट रुफिंग टाईल्स मर्यादित, मराठवाडा सिरॅमिक कॉम्प्लेक्स मर्यादित, मराठवाडा चर्मद्योग महामंडळ मर्यादित.

⁵ एमएसएमसी अडकोली नैसर्गिक संसाधने मर्यादित आणि एमएसएमसी वरोरा कॉलरीज मर्यादित.

⁶ नोव्हेंबर 2022 मध्ये कंपन्यांनी सूचित केल्यानुसार.

⁷ ह्या कंपन्या एकतर हमीने मर्यादित (नफ्यासाठी नाही) भांडवली अंशदान/अनुदानाच्या मार्गाने खर्च भरून निघणे.

⁸ वाघाडी नदी पुनर्जीवन फाउंडेशन मर्यादित आणि एआयटीएल ऑरिगिनेल स्किल फाउंडेशन.

तपशील	सार्वजनिक उपक्रमांची संख्या	रक्कम (₹ कोटी मध्ये)
शासन नियंत्रित इतर कंपन्या		
राज्य सार्वजनिक उपक्रमांची संख्या	3 ⁹	
देय भांडवल	1	5.00
दीर्घ मुदतीची कर्जे	-	-
करापूर्वी निव्वळ नफा	-	-
करापूर्वी निव्वळ तोटा	1	-1.35
ना नफा ना तोटा	-	-
अदा केलेले/देय लाभांश	-	-
एकूण संपत्ती	1	52.53
निव्वळ संपत्ती/भागधारक निधी	1	3.16
प्रथम लेखे प्रतीक्षित	2 ¹⁰	-

(स्रोत: 30 सप्टेंबर 2022 पर्यंत अद्यतन अंतिम लेख्यांवर आधारित माहिती संकलन)

5.3 राज्याच्या अर्थव्यवस्थेत सार्वजनिक उपक्रमांचे योगदान

राज्याच्या सार्वजनिक उपक्रमांच्या उलाढालीचे स्थूल राज्य उत्पन्ना समवेतचे गुणोत्तर राज्याच्या अर्थव्यवस्थेत सार्वजनिक उपक्रमांचे योगदान दर्शविते.

2019-20 पासून 2021-22 पर्यंत राज्य सार्वजनिक उपक्रमांची उलाढाल व स्थूल राज्य उत्पन्नाचा तपशील तक्ता 5.3 मध्ये दर्शविला आहे.

तक्ता 5.3: महाराष्ट्र शासनाच्या स्थूल राज्य उत्पन्नाच्या तुलनेत सार्वजनिक उपक्रमांच्या उलाढालीचा तपशील

(₹ कोटीमध्ये)

अनु. क्र.	क्षेत्र	2019-20	2020-21	2021-22
1	ऊर्जा	98216.91	102140.30	100751.42
2	वित्त	170.77	156.23	137.26
3	सेवा	7865.17	7865.17	7628.92
4	पायाभूत सुविधा	1446.91	2134.44	2354.85
5	कृषी व संबंधित	2013.23	1807.94	1853.62
6	उत्पादन	299.61	210.68	128.79
7	संकीर्ण	243.86	614.36	1613.72
एकूण उलाढाल		110256.46	114929.12	114468.58
	महाराष्ट्राचे स्थूल राज्य उत्पन्न	2734552	2711685	3197782
	महाराष्ट्राच्या स्थूल राज्य उत्पन्नासमवेत उलाढालीची टक्केवारी	4.03	4.24	3.58

(स्रोत: स्थूल राज्य उत्पन्नाचे आकडे 2021-22 चा महाराष्ट्राचे वित्तीय पाहणी व उलाढालीचे आकडे 30 सप्टेंबर 2022 पर्यंत अद्यतन अंतिम लेख्यानुसार)

⁹ महा मुंबई मेट्रो (M 3) ऑपरेशन महामंडळ मर्यादित, एसपीपीयू रिसर्च पार्क फाउंडेशन व एसपीपीयू एज्युटेक फाउंडेशन.

¹⁰ एसपीपीयू रिसर्च पार्क फाउंडेशन व एसपीपीयू एज्युटेक फाउंडेशन

महाराष्ट्राच्या स्थूल राज्य उत्पन्नामध्ये सार्वजनिक उपक्रमांचे योगदान 2019-20 मध्ये 4.03 टक्क्यावरून वाढून 2020-21 मध्ये 4.24 टक्के झाले आणि नंतर 2021-22 मध्ये 3.58 टक्के इतके कमी झाले जरी 2019-20 च्या तुलनेत 2020-21 मध्ये 4.24 टक्के आणि 2021-22 मध्ये 3.82 टक्के सार्वजनिक उपक्रमांची उलाढाल वाढली. तथापि, 105 राज्य सार्वजनिक उपक्रमांच्या एकूण उलाढालीत 2020-21 च्या तुलनेत 2021-22 मध्ये 0.40 टक्क्यांनी किरकोळ घट झाली. मागील तीन वर्षांमध्ये स्थूल राज्य उत्पन्नाचा वार्षिक चक्रवाढ वृद्धी दर¹¹ 8.14 टक्के होता, तर 105 कार्यरत सार्वजनिक उपक्रमांचा उलाढालीचा वार्षिक चक्रवाढ वृद्धी दर 1.89 टक्के होता.

2021-22 मध्ये 105 सार्वजनिक उपक्रमांच्या एकूण उलाढालीत ऊर्जा क्षेत्राच्या राज्य सार्वजनिक उपक्रमांनी 88.02 टक्के योगदान दिले आहे.

5.4 शासकीय कंपन्या व वैधानिक महामंडळांमध्ये गुंतवणूक आणि अर्थसंकल्पीय आधार

31 मार्च 2022 च्या शेवटी 105 सार्वजनिक उपक्रमांमध्ये इक्विटी व कर्जाची एकूण रक्कम तक्ता 5.4 मध्ये दर्शविली आहे.

तक्ता 5.4: राज्य सार्वजनिक उपक्रमांमध्ये इक्विटी व दीर्घ मुदतीची कर्जे

(₹ कोटींमध्ये)

अनु. क्र.	गुंतवणुकीचे स्रोत	31.03.2022 रोजी			31.03.2021 रोजी		
		इक्विटी	दीर्घ मुदतीची कर्जे	एकूण	इक्विटी	दीर्घ मुदतीची कर्जे	एकूण
1	राज्य शासन	231764.79	1148.47	232913.26	225384.18	1308.30	226692.48
2	केंद्र शासन	5573.60	17.20	5590.80	3490.54	195.86	3686.40
3	इतर (राज्य सार्वजनिक उपक्रम वित्तीय संस्थाने, बँका आणि केंद्रीय सार्वजनिक उपक्रम)	110430.64	107930.56	218361.20	96975.38	95755.13	192730.51
	एकूण	347769.03	109096.23	456865.26	325850.10	97259.29	423109.39
	एकूण गुंतवणुकीत राज्य शासनाच्या गुंतवणुकीची टक्केवारी	66.64	1.05	50.98	69.17	1.35	53.58

(स्रोत: अहवालाच्या कालावधीत सार्वजनिक उपक्रमांनी दिलेल्या माहितीनुसार)

एकूण धारण केलेल्या इक्विटी पैकी, राज्य शासनाद्वारे 66.64 टक्के इक्विटी धारण केली होती.

¹¹ वार्षिक चक्रवाढ वृद्धी दर $[[\{2021-22 \text{ चे मूल्य}/2019-20 \text{ चे मूल्य}\}^{(1/2 \text{ वर्षे})}-1]^*100]$.

2019-20 ते 2021-22 या तीन वर्षांच्या कालावधीमध्ये ह्या सार्वजनिक उपक्रमांमध्ये इक्विटी व कर्जाच्या रूपाने राज्य शासनाद्वारे केलेली क्षेत्र-निहाय गुंतवणूक तक्ता 5.5 मध्ये दर्शविली आहे.

तक्ता 5.5: सार्वजनिक उपक्रमांमध्ये राज्य शासनाद्वारे केलेली क्षेत्र-निहाय गुंतवणूक

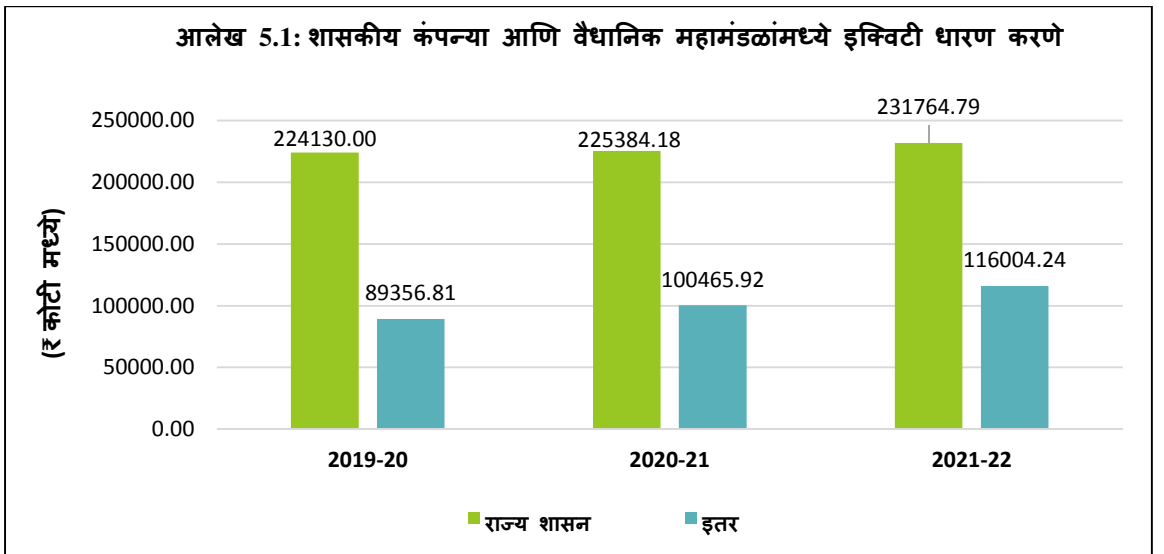
(₹ कोटी मध्ये)

क्षेत्राचे स्वरूप	2019-20			2020-21			2021-22		
	इक्विटी	कर्ज	एकूण	इक्विटी	कर्ज	एकूण	इक्विटी	कर्ज	एकूण
ऊर्जा	88940.67	217.58	89158.25	89216.66	212.02	89428.68	89216.66	208.59	89425.25
वित्त	2345.79	336.73	2682.52	2345.79	336.73	2682.52	2345.79	194.89	2540.68
सेवा	5194.83	204.40	5399.23	5414.42	204.40	5618.82	5414.42	204.40	5618.82
पायाभूत सुविधा	932.99	313.86	1246.85	932.99	313.86	1246.85	932.99	303.87	1236.86
कृषी व संलग्न	126405.67	1.10	126406.77	127162.87	1.10	127163.97	133542.58	1.10	133543.68
उत्पादन	280.85	240.39	521.24	282.25	240.19	522.44	283.15	235.62	518.77
संकीर्ण	29.20	-	29.20	29.20	-	29.20	29.20	-	29.20
एकूण	224130.00	1314.06	225444.06	225384.18	1308.30	226692.48	231764.79	1148.4	232913.26

(स्रोत: अहवाल कालावधी दरम्यान सादर केलेल्या अंतिम महितीनुसार)

31 मार्च 2022 रोजी सार्वजनिक उपक्रमातील एकूण गुंतवणुकीत 99.51 टक्के इक्विटी भांडवल व 0.49 टक्के दीर्घ मुदत कर्जाचा समावेश आहे. 2021-22 मध्ये राज्य शासनाच्या गुंतवणुकीचा जोर मुख्यत्वे दोन क्षेत्र, कृषी (57.34 टक्के) आणि ऊर्जा क्षेत्र सार्वजनिक उपक्रम (38.39 टक्के) ज्यामध्ये 96.11 टक्के इक्विटी आणि 18.26 टक्के कर्जाचा समावेश आहे.

31 मार्च 2022 रोजी संपणाऱ्या तीन वर्षात राज्य शासन आणि इतरांनी (केंद्र शासन, वित्तीय संस्था इत्यादी) धारण केलेली इक्विटी आलेख 5.1 मध्ये दर्शविले आहे.

(स्रोत: अहवाल कालावधी दरम्यान सार्वजनिक क्षेत्रातील उपक्रमांनी सादर केलेल्या माहितीनुसार)

मार्च 2022 च्या शेवटी राज्य सार्वजनिक उपक्रमांच्या देय भांडवलामध्ये राज्य शासनाद्वारे महत्वपूर्ण होल्डींगचा (₹ 500 कोटीपेक्षा जास्त होल्डींग) तपशील तक्ता 5.6 मध्ये दर्शविले आहे.

तक्ता 5.6: राज्य शासनाद्वारे महत्वपूर्ण होल्डींग

अनु. क्र.	राज्य सार्वजनिक उपक्रमाचे नाव	विभागाचे नाव	रक्कम (₹कोटी मध्ये)
वैधानिक महामंडळे			
1	महाराष्ट्र राज्य मार्ग परिवहन महामंडळ	वाहतूक	5399.03
2	कोंकण पाटबंधारे विकास महामंडळ	जल संसाधन	10938.02
3	तापी पाटबंधारे विकास महामंडळ	जल संसाधन	13071.45
4	गोदावरी मराठवाडा पाटबंधारे विकास महामंडळ	जल संसाधन	23442.22
5	महाराष्ट्र कृष्णा खोरे विकास महामंडळ	जल संसाधन	35778.41
6	विदर्भ पाटबंधारे विकास महामंडळ	जल संसाधन	47901.02
7	महाराष्ट्र जल संवर्धन महामंडळ	जल संसाधन	2063.26
शासकीय कंपन्या			
1	महात्मा फुले मागासवर्गीय विकास महामंडळ मर्यादित	सामाजिक न्याय आणि विशेष सहाय्य	568.57
2	महाराष्ट्र राज्य रस्ते विकास महामंडळ मर्यादित	सार्वजनिक बांधकाम	773.56
3	एम. एस. ई. बी. होल्डिंग कंपनी लिमिटेड	उद्योग, ऊर्जा व कामगार	89216.21
	एकूण		229151.75
(स्रोत: अहवालाच्या कालावधीत सार्वजनिक उपक्रमांनी दिलेल्या माहितीनुसार)			

राज्य शासनाद्वारे 105 सार्वजनिक उपक्रमांतील एकूण इक्विटी गुंतवणुकीपैकी 98.87 टक्के इतकी लक्षणीय रक्कम उपरोक्त सार्वजनिक उपक्रमांमध्ये होती.

5.4.1 सार्वजनिक उपक्रमांना अर्थसंकल्पीय आधार

राज्य शासन राज्य सार्वजनिक उपक्रमांना वार्षिक अर्थसंकल्पातून विविध स्वरूपात वित्तीय सहाय्य देते. मार्च 2022 ला समाप्त होणाऱ्या मागील तीन वर्षात राज्य सार्वजनिक उपक्रमांचा इक्विटी, कर्जे, अनुदाने/सबसिडी, इक्विटीमध्ये रूपांतरित कर्जे, निर्लेखित व्याज आणि थकित हमी याकरीता अर्थसंकल्पीय खर्चाचा संक्षिप्त तपशील तक्ता 5.7 मध्ये दर्शविला आहे.

तक्ता 5.7: सार्वजनिक उपक्रमांना अर्थसंकल्पीय आधारासंदर्भात तपशील दर्शविणारे विवरण

अनु. क्र.	तपशील	2019-20		2020-21		2021-22	
		सार्वजनिक उपक्रमांची संख्या	रक्कम (₹ कोटी मध्ये)	सार्वजनिक उपक्रमांची संख्या	रक्कम (₹ कोटी मध्ये)	सार्वजनिक उपक्रमांची संख्या	रक्कम (₹ कोटी मध्ये)
ऊर्जा क्षेत्रातील सार्वजनिक उपक्रम							
(i)	इक्विटी भांडवली खर्च	-	-	-	-	-	-
(ii)	दिलेली कर्जे	-	-	-	-	-	-
(iii)	अनुदान/सबसिडी प्रदान	-	-	1	10715.76	1	12141.97
	एकूण खर्च (i+ii+iii)	-	-	1	10715.76	1	12141.97
(iv)	कर्ज परतफेड/ निर्लेखन	-	-	-	-	-	-
(v)	कर्ज इक्विटीमध्ये रूपांतरित	-	-	-	-	-	-
(vi)	जारी केलेली हमी	-	-	-	-	2	13867.93
(vii)	हमी वचनबद्धता	-	-	-	-	1	14201.00
ऊर्जा क्षेत्रात नसलेले सार्वजनिक उपक्रम							
(i)	इक्विटी भांडवली खर्च	1	3180.66	1	.30	2	3181.56
(ii)	दिलेले कर्जे	-	-	-	-	-	-
(iii)	अनुदान/सबसिडी प्रदान	8	6578.89	4	1600.29	9	6182.74
	एकूण खर्च (i+ii+iii)	9	9759.55	5	1600.59	11	9364.30
(iv)	कर्ज परतफेड निर्लेखित	-	-	-	-	-	-
(v)	कर्ज इक्विटीमध्ये रूपांतरित	-	-	-	-	1	0.56
(vi)	जारी केलेली हमी	1	11.85	1	4000	1	0.43
(vii)	हमी वचनबद्धता	2	56.95	1	48.49	5	907.25
(स्रोत: सार्वजनिक उपक्रमांकडून प्राप्त माहितीच्या मर्यादेत माहिती संकलित)							

राज्य शासन राज्य उपक्रमांना बँका व सार्वजनिक वित्तीय संस्थांकडून कर्ज उभारण्यासाठी मुद्दल व व्याज परतफेड करण्याची हमी देऊन मदत करते. वरील तक्त्यावरून असे दिसून येते की 2021-22 मध्ये ऊर्जा क्षेत्रातल्या सार्वजनिक उपक्रमांना ₹ 12141.97 कोटी व ऊर्जा क्षेत्रात नसलेल्या सार्वजनिक उपक्रमांना ₹ 9759.55 कोटी (2019-20) ते ₹ 9364.30 कोटी (2021-22) यांच्या दरम्यान इक्विटी, कर्जे व अनुदान/ सबसिडीसाठी राज्य शासनाने अर्थसंकल्पीय आधार दिला. राज्य उपक्रमांना दिलेल्या एकूण थकित हमी वचनबद्धतेमध्ये 2019-20 मधील ₹ 56.95 कोटी वरून 2021-22 मध्ये ₹ 907.25 कोटी इतकी वाढ झाली.

सार्वजनिक उपक्रमाद्वारे बँका/वित्तीय संस्थाकडून कर्जे घेण्यासाठीच्या बदल्यात संपूर्ण हमी कालावधीसाठी राज्य शासन 0.50 टक्के ते दोन टक्के प्रति वर्ष हमी शुल्क आकारते. सार्वजनिक उपक्रमाकडून उपलब्ध माहितीवरून असे दिसून येते की 31 मार्च 2022 पर्यंत सात सार्वजनिक उपक्रमांकडून ₹ 604.66 कोटींचे हमी शुल्क शासनाला देय आहे.

5.4.2 सार्वजनिक उपक्रमांची पुनर्रचना, निर्गुतवणूक आणि खाजगीकरण

वर्ष 2021-22 या वर्षात कोणत्याही राज्य सार्वजनिक उपक्रमांची निर्गुतवणूक झाली नाही किंवा सार्वजनिक उपक्रमांचे खाजगीकरण देखील झाले नाही.

5.4.3 राज्य उपक्रमांना दिलेल्या थकित कर्जाचे विश्लेषण

5.4.3.1 31 मार्च 2022 रोजी थकित दीर्घ मुदत कर्जे

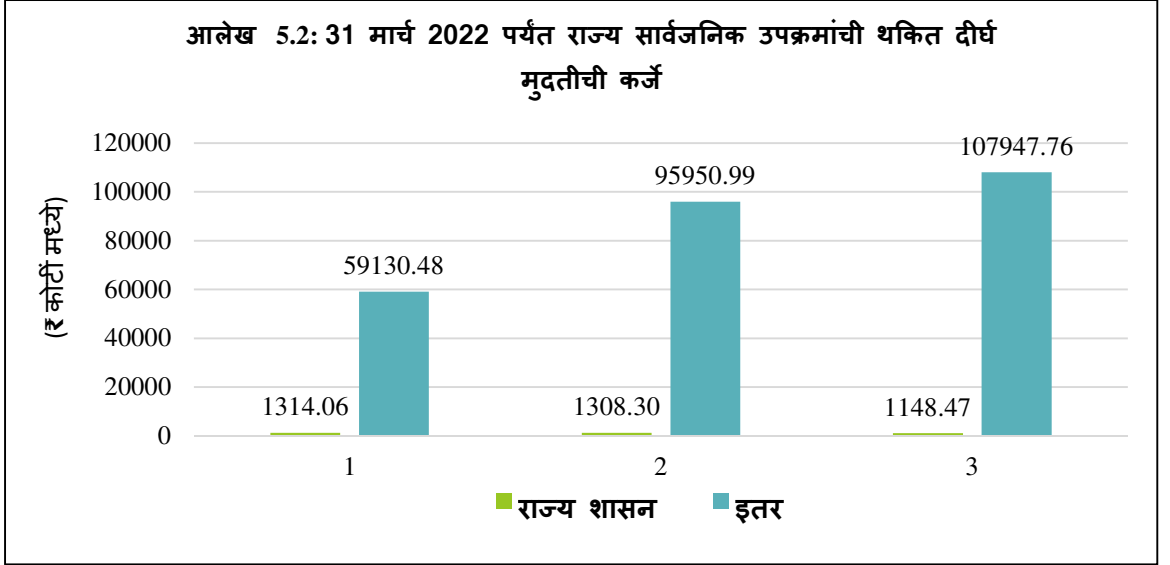
31 मार्च 2022 रोजी 105 पैकी 54 सार्वजनिक उपक्रमांवर सर्व स्त्रोत मिळून ₹ 109096.23 कोटींची एकूण दीर्घ मुदत कर्जे थकित होते (संदर्भ तक्ता 5.4). मागील वर्षी (₹ 97,259.29 कोटी) पेक्षा 2021-22 मध्ये ह्या सार्वजनिक उपक्रमांच्या दीर्घ मुदतीच्या कर्जामध्ये ₹ 11836.94 कोटींची वाढ नोंदवली. मोठी वाढ दोन सार्वजनिक उपक्रमांमध्ये¹² दिसून आली आणि मोठी कमी दोन सार्वजनिक उपक्रमांमध्ये¹³ दिसून आली.

31 मार्च 2022 रोजी एकूण थकित कर्जापैकी, ₹ 1148.47 कोटीची कर्जे राज्य शासनाची होती. त्यापैकी लक्षणीय रक्कम (₹ 576.61 कोटी) केवळ तीन सार्वजनिक उपक्रमांशी म्हणजे महाराष्ट्र राज्य रस्ते परिवहन महामंडळ (₹ 200.00 कोटी), महाराष्ट्र राज्य विद्युत पारेषण कंपनी मर्यादित (₹ 197.59 कोटी) आणि महाराष्ट्र राज्य रस्ते विकास महामंडळ मर्यादित (₹ 179.02 कोटी) संबंधित होती.

सार्वजनिक उपक्रमाचा थकित दीर्घ मुदत कर्जाचा वर्ष निहाय तपशील आलेख 5.2 मध्ये चित्रित केला आहे.

¹² नागपूर मुंबई सुपर कम्युनिकेशन द्रुतगती महामार्ग मर्यादित आणि महाराष्ट्र राज्य विद्युत वितरण कंपनी मर्यादित, दोन्ही अनुक्रमे महाराष्ट्र राज्य रस्ते विकास महामंडळ आणि महाराष्ट्र राज्य विद्युत मंडळ होल्डिंग कंपनी मर्यादित च्या सहाय्यक कंपन्या.

¹³ मुंबई पुणे द्रुतगती महामार्ग मर्यादित आणि महाराष्ट्र राज्य वीज निर्मिती कंपनी मर्यादित, दोन्ही अनुक्रमे महाराष्ट्र राज्य रस्ते विकास महामंडळ आणि महाराष्ट्र राज्य विद्युत मंडळ होल्डिंग कंपनी मर्यादित च्या सहाय्यक कंपन्या.

(स्रोत: अहवालाच्या कालावधीत सार्वजनिक उपक्रमांनी दिलेल्या माहितीनुसार)

5.4.3.2 कर्ज दायित्व पूर्ण करण्यासाठी मालमत्तेची पर्याप्तता

एकूण कर्जाचे एकूण मालमत्तेसमवेतचे गुणोत्तर शासकीय कंपनी ऐपतदार राहू शकते की नाही ठरविणाऱ्या पद्धतीपैकी एक आहे. ऐपतदार ठरविण्याकरीता एखादया संस्थेच्या मालमत्तेचे मूल्य त्याच्या कर्जाच्या/ऋणांच्या बेरजेपेक्षा जास्त असणे आवश्यक आहे. 31 मार्च 2022 रोजी थकित दीर्घ मुदत कर्ज असलेल्या 52 सार्वजनिक उपक्रमांमधील मालमत्तेच्या मूल्यानुसार दीर्घ मुदतीच्या कर्जाची व्याप्ती तक्ता 5.8 मध्ये दिली आहे.

तक्ता 5.8: एकूण मालमत्ते समवेत दीर्घ मुदतीच्या कर्जाची व्याप्ती

राज्य सार्वजनिक उपक्रमांचे स्वरूप	धनात्मक व्याप्ती				नकारात्मक व्याप्ती			
	सार्वजनिक उपक्रमांची संख्या	दीर्घ मुदतीची कर्जे (₹ कोटी मध्ये)	मालमत्ता (₹ कोटी मध्ये)	मालमत्तेची कर्जासमवेत टक्केवारी	सार्वजनिक उपक्रमांची संख्या	दीर्घ मुदतीची कर्जे (₹ कोटी मध्ये)	मालमत्ता (₹ कोटी मध्ये)	मालमत्तेची कर्जासमवेत टक्केवारी
शासकीय कंपन्या	35	87939.54	325639.96	370.03	4	1118.77	65.29	5.84
वैधानिक महामंडळे	3	786.89	49241.41	6257.72	-	-	-	-
अकार्यरत शासकीय कंपन्या	1	2.96	2.97	100.34	9	339.79	47.10	13.86
एकूण	39	88729.39	374884.34		13	1458.56	112.39	

(स्रोत: 30 सप्टेंबर 2022 पर्यंत अद्यतन अंतिम लेख्यांच्या आधारे संकलित माहिती)

52 सार्वजनिक उपक्रमांपैकी 13 सार्वजनिक उपक्रमांच्या बाबतीत एकूण मालमत्तेचे मूल्य थकित कर्जापेक्षा कमी होते.

5.4.3.3 व्याज व्याप्ती

व्याज व्याप्ती गुणोत्तराचा वापर थकित दीर्घ मुदत/अल्प मुदत कर्जावर कंपनीची व्याज भरण्याची क्षमता ठरविण्याकरिता होत असतो आणि कंपनीच्या व्याज व करापूर्वीच्या उत्पन्नाला त्याच कालावधीच्या व्याजाच्या खर्चाने विभाजित करून त्याची गणना केली जाते. व्याज व्याप्ती गुणोत्तर कमी असल्यास कंपनीची कर्जावर व्याज भरण्याची क्षमता कमी असते. एका पेक्षा कमी व्याज व्याप्ती गुणोत्तर हे दर्शविते की कंपनी तिच्या व्याजावरील खर्च भागविण्यासाठी पुरेसा महसूल निर्माण करत नव्हती. 2019-20 ते 2021-22 या कालावधीत वित्त खर्च असलेल्या सार्वजनिक उपक्रमांच्या सकारात्मक आणि नकारात्मक व्याज व्याप्ती गुणोत्तराचा तपशील तक्ता 5.9 मध्ये दर्शविला आहे.

तक्ता 5.9: व्याज व्याप्ती गुणोत्तर

वर्ष	व्याज (र कोटी मध्ये)	व्याज व करा पूर्वीचे उत्पन्न (EBIT) (र कोटीमध्ये)	कर्ज व व्याजाचे दायित्व असलेल्या राज्य सार्वजनिक उपक्रमांची संख्या	व्याज व्याप्ती गुणोत्तर ≥ 1 असलेल्या राज्य सार्वजनिक उपक्रमांची संख्या	व्याज व्याप्ती गुणोत्तर < 1 असलेल्या राज्य सार्वजनिक उपक्रमांची संख्या
2019-20	8957.19	9842.69	36	27	9
2020-21	9893.94	9957.67	39	27	12
2021-22	10692.54	7672.05	40	24	16

(स्त्रोत: 30 सप्टेंबर 2022 पर्यंत अद्यतन अंतिम लेखांच्या आधारे संकलित माहिती)

हे पहिले जाऊ शकते की एक किंवा एक पेक्षा जास्त व्याज व्याप्ती गुणोत्तर असलेल्या सार्वजनिक उपक्रमांची संख्या 2020-21 मधील 27 वरून कमी होऊन 2021-22 मध्ये 24 झाली. त्याचप्रमाणे, एक पेक्षा कमी व्याज व्याप्ती गुणोत्तर असलेल्या सार्वजनिक उपक्रमांची संख्या 2020-21 मधील 12 वरून वाढून 2021-22 मध्ये परिशिष्ट 5.3 मध्ये दर्शविल्याप्रमाणे 16 झाली होती.

5.5 सार्वजनिक उपक्रमांकडून परतावा

वर्ष 2021-22 मध्ये 105 सार्वजनिक उपक्रमांपैकी 43 सार्वजनिक उपक्रमांनी नफा कमावला, 47 सार्वजनिक उपक्रमांनी तोटा दर्शविला आणि 11 सार्वजनिक उपक्रमांना ना नफा ना तोटा झाला. चार सार्वजनिक उपक्रमांनी प्रथम लेखे सादर केले नाहीत.

5.5.1 सार्वजनिक उपक्रमांनी कमावलेला नफा

ह्या 43 सार्वजनिक उपक्रमांचा संपूर्ण नफा ₹ 2309.95 कोटी होता. वर्ष 2021-22 दरम्यान ₹ 100 कोटीपेक्षा जास्त नफा कमावलेल्या सार्वजनिक उपक्रमांची सूची तक्ता 5.10 मध्ये दर्शविली आहे.

तक्ता 5.10: 2021-22 दरम्यान सर्वोच्च नफा कमावलेल्या सार्वजनिक उपक्रमांची सूची

(₹ कोटीमध्ये)

अनु. क्र.	राज्य सार्वजनिक उपक्रमांचे नाव	निव्वळ नफा
1	महाराष्ट्र राज्य विद्युत पारेषण कंपनी मर्यादित	1688.14
2	महाराष्ट्र राज्य वखार महामंडळ	110.74
3	वन विकास महामंडळ मर्यादित	103.12
एकूण		1902.00
(स्त्रोत: 30 सप्टेंबर 2022 पर्यंत अद्यतन अंतिम लेख्यांच्या आधारे संकलित माहिती)		

हे पहिले जाऊ शकते की 2021-22 मध्ये 43 सार्वजनिक उपक्रमांनी कमावलेल्या एकूण नफ्यातील 82.34 टक्के योगदान तीन सार्वजनिक उपक्रमांचे होते. हे सर्व सार्वजनिक उपक्रम मक्तेदारीच्या ¹⁴ परिस्थितीत काम करत आहेत.

2021-22 मध्ये, तीन क्षेत्रातील 26 राज्य सार्वजनिक उपक्रमांनी ₹ 2205.23 कोटी इतक्या अधिकतम नफ्याचे योगदान दिले, जे राज्य सार्वजनिक उपक्रमांच्या एकूण (₹ 2,309.95 कोटी) 95.46 टक्के आहे. 2021-22 मध्ये अधिकतम नफ्याचे योगदान देणाऱ्या सर्वोच्च तीन क्षेत्रांच्या तपशीलाचा सारांश तक्ता 5.11 मध्ये दिला आहे.

तक्ता 5.11: अग्र 3 क्षेत्रे ज्यांनी 2021-22 दरम्यान अधिकतम नफ्याचे योगदान दिले

क्षेत्र	नफा कमावणाऱ्या राज्य सार्वजनिक उपक्रमांची संख्या	कमावलेला नफा (₹ कोटीमध्ये)	क्षेत्राच्या नफ्याची एकूण राज्य सार्वजनिक उपक्रमांच्या नफ्याशी टक्केवारी
ऊर्जा	4	1696.98	73.46
कृषि व संबंधित	12	408.91	17.70
वित्त	10	99.34	4.30
एकूण	26	2205.23	95.46
(स्त्रोत: 30 सप्टेंबर 2022 पर्यंत अद्यतन अंतिम लेख्यांच्या आधारे संकलित माहिती)			

5.5.2 सार्वजनिक उपक्रमांना झालेला तोटा

वर्ष 2021-22 दरम्यान 47¹⁵ सार्वजनिक उपक्रमांनी तोटा नोंदविला. मागील तीन वर्षांच्या कालावधीत सार्वजनिक उपक्रमांना झालेला तोटा तक्ता 5.12 मध्ये दिला आहे.

¹⁴ सार्वजनिक उपक्रम त्यांच्या कामकाजासाठी आणि कमाईसाठी मुख्यत्वे शासनावर अवलंबून असतात.

¹⁵ सात सार्वजनिक उपक्रमांचा समावेश (ज्यापैकी सहा सहाय्यक कंपन्या होत्या) ज्यांनी होल्डिंग कंपनीने न केलेले क्रियाकलाप/होल्डिंग कंपनीने केलेला खर्च लक्षात घेता नफा/तोटा नोंदवला नाही.

तक्ता 5.12: तोटा झालेल्या राज्य सार्वजनिक उपक्रमांची संख्या

वर्ष	तोटा झालेल्या राज्य सार्वजनिक उपक्रमांची संख्या	वर्षासाठी निव्वळ तोटा (₹ कोटीमध्ये)	जमा झालेला तोटा (₹ कोटीमध्ये)	निव्वळ संपत्ती (₹ कोटीमध्ये)
2019-20	34	-1805.08	-18905.99	22117.42
2020-21	39	-1651.00	-12338.54	15173.97
2021-22	47	-4957.16	-46412.43	53102.63

(स्रोत: 30 सप्टेंबर 2022 पर्यंत अद्यतन अंतिम लेख्यांच्या आधारे संकलित माहिती)

47 सार्वजनिक उपक्रमांना झालेल्या ₹ 4,957.16 कोटींच्या एकूण तोट्यात पाच सार्वजनिक उपक्रमांनी ₹ 4746.73 कोटींच्या तोट्याचे योगदान दिले. हे सर्वोच्च तोट्यात असणारे पाच सार्वजनिक उपक्रम, ज्यांना ₹ 200 कोटींपेक्षा जास्त तोटा झाला आहे, ते तक्ता 5.13 मध्ये दर्शविल्याप्रमाणे आहेत.

तक्ता 5.13: राज्य सार्वजनिक उपक्रम ज्यांना 2021-22 दरम्यान ₹ 200 कोटींपेक्षा जास्त तोटा झाला

(₹ कोटीमध्ये)

अनु. क्र.	राज्य सार्वजनिक उपक्रमांचे नाव	निव्वळ तोटा
1	महाराष्ट्र राज्य विद्युत निर्मिती कंपनी मर्यादित	-2103.61
2	महाराष्ट्र राज्य विद्युत वितरण कंपनी मर्यादित	-1432.34
3	महाराष्ट्र राज्य मार्ग परिवहन महामंडळ	-716.14
4	मुंबई पुणे द्रुतगती मार्ग मर्यादित	-226.55
5	एमएसआरडीसी सी लिंक मर्यादित	-228.09
	एकूण	-4746.73

(स्रोत: 30 सप्टेंबर 2022 पर्यंत अद्यतन अंतिम लेख्यांच्या आधारे संकलित माहिती)

वरील तक्ता 5.14 मध्ये दर्शविलेल्या पाच सार्वजनिक उपक्रमांनी 2021-22 मध्ये 47 सार्वजनिक उपक्रमांना झालेल्या एकूण तोट्यात 95.76 टक्के तोट्याचे योगदान दिले.

5.5.3 सार्वजनिक उपक्रमांच्या निव्वळ संपत्तीचे अपक्षरण

निव्वळ संपत्ती म्हणजे देय भाग भांडवल, निःशुल्क साठा व अतिरिक्त या सर्वांच्या बेरजेमधून संचित तोटा आणि स्थगित महसुली खर्चाची वजावट. हे मूलतः मालकासाठी एक संस्था किती मूल्यवान आहे याचे मोजमाप आहे.

नकारात्मक निव्वळ संपत्ती दर्शविते की मालकांनी केलेली संपूर्ण गुंतवणूक संचित तोट्यामुळे आणि स्थगित महसूल खर्चामुळे संपुष्टात आली आहे.

30 सप्टेंबर 2022 रोजी त्याच्या अद्यतन लेख्यानुसार 49¹⁶ सार्वजनिक उपक्रमांकडे ₹ 49,373.39 कोटी संचित तोटा होता, 45¹⁷ सार्वजनिक उपक्रमांकडे ₹ 6,466.28 कोटी संचित नफा होता आणि सात सार्वजनिक उपक्रमांकडे संचित नफा किंवा तोटा नव्हता. चार सार्वजनिक उपक्रमांनी प्रथम लेखे सादर केले नाहीत. ₹ 42,907.12 कोटींच्या एकूण संचित तोट्यापैकी एकूण निव्वळ संपत्ती नकारात्मक होती, जी ₹ 3,39,370.09 कोटी देय भांडवलाच्या तुलनेत ₹ 3, 06,463.94 कोटी होती. 21 पैकी 13 सार्वजनिक उपक्रमांची निव्वळ संपत्ती संचित तोट्यामुळे (₹ 12,755.42 कोटी) पूर्णपणे नष्ट झाली होती कारण त्यांची निव्वळ संपत्ती ₹ 6,263.94 कोटी इतकी नकारात्मक होती. 2021-22 दरम्यान ह्या 13 सार्वजनिक उपक्रमांची निव्वळ संपत्ती पूर्णपणे नष्ट झाली होती (नकारात्मक निव्वळ संपत्ती), तीन सार्वजनिक उपक्रमांनी¹⁸ ₹ 18.66 कोटी नफा कमावला होता आणि 10 सार्वजनिक उपक्रमांना ₹ 812.91 कोटी तोटा झाला होता.

दोन सार्वजनिक उपक्रमांची निव्वळ संपत्ती ₹ 1000 कोटींनी नष्ट झाली होती (महाराष्ट्र राज्य रस्ते विकास महामंडळ मर्यादितचे ₹ 2948.61 कोटी आणि महाराष्ट्र ऊर्जा विकास महामंडळ मर्यादितचे ₹ 1013.45 कोटी). 31 मार्च 2022 रोजी नकारात्मक निव्वळ संपत्ती असणाऱ्या सार्वजनिक उपक्रमांचा तपशील परिशिष्ट-5.4 मध्ये दिला आहे.

13 सार्वजनिक उपक्रमांपैकी, 10 सार्वजनिक उपक्रमांमध्ये, ज्यांच्या भागधारकांचा निधी पूर्णपणे नष्ट झाला होता, त्यात सार्वजनिक उपक्रमांनी दिलेल्या महितीनुसार 31 मार्च 2022 रोजी राज्य शासनाची प्रलंबित इक्विटी आणि दीर्घ मुदतीची कर्जे अनुक्रमे ₹ 6,591.34 कोटी आणि ₹ 879.77 कोटी होती.

5.5.4 सार्वजनिक उपक्रमांद्वारे देय लाभांश

महाराष्ट्र शासनाने जारी केलेल्या मार्गदर्शक तत्वांनुसार (2012), प्रत्येक राज्य सार्वजनिक उपक्रम, वित्तीय वर्ष संपल्यानंतर निर्धारित अवधीत त्यांच्या लेख्यांना अंतिम रूप देईल आणि ह्या लेख्यांच्या आधारावर आणि संबंधित कायद्याच्या तरतुदीनुसार प्रत्येक राज्य सार्वजनिक उपक्रम ज्यांनी नफा कमावला ते कमीत कमी पाच टक्के किंवा अधिक वाजवी दराने लाभांश जाहीर करतील.

¹⁶ एका सार्वजनिक उपक्रमाचा समावेश (₹ 0.02 कोटींचा संचित तोटा) जी कलम 8 ची कंपनी आहे (ना नफा संस्था).

¹⁷ तीन सार्वजनिक उपक्रमांचा समावेश (₹ 0.98 कोटींचा संचित नफा) ज्यापैकी एक सार्वजनिक उपक्रम कलम 8 ची कंपनी आहे आणि दोन सार्वजनिक उपक्रमे अनुदानातून आपला खर्च भरून काढतात आणि ना नफा ना तोटा कंपनी आहे.

¹⁸ रिपोर्टिंग वर्षात तीन सार्वजनिक उपक्रमांना नफा झाला, संचित तोटा झाला (विलंबित महसूल खर्च 'निरंक' होता) ज्यामुळे देय भांडवल आणि निःशुल्क साठा कमी झाले आणि म्हणून त्यांची निव्वळ संपत्ती नकारात्मक होती.

2021-22 मध्ये 105 सार्वजनिक उपक्रमांपैकी तीन शासन नियंत्रित इतर कंपन्यांपैकी एकाही कंपनीने राज्य शासनाला लाभांश घोषित/अदा केला नाही.

उर्वरित 102 सार्वजनिक उपक्रमांपैकी (शासकीय कंपन्या आणि वैधानिक महामंडळे) केवळ 59¹⁹ सार्वजनिक उपक्रमांत राज्य शासनाने इक्विटी ओतली. 2019-20 ते 2021-22 या कालावधीसाठी या 59 सार्वजनिक उपक्रमांसंदर्भात दिलेले लाभांश तक्ता 5.14 मध्ये दर्शविले आहेत.

तक्ता 5.14: 2019-20 ते 2021-22 दरम्यान सार्वजनिक उपक्रमांचे दिलेले लाभांश

(₹ कोटींमध्ये)

वर्ष	एकूण सार्वजनिक उपक्रम, ज्यात राज्य शासनाने इक्विटी ओतली		सार्वजनिक उपक्रम, ज्यांनी वर्षात नफा कमावला		सार्वजनिक उपक्रम, ज्यांनी वर्षात लाभांश जाहीर केला/ अदा केला		लाभांश/ देय गुणोत्तर (टक्के)
	सार्वजनिक उपक्रमांची संख्या	इक्विटी ओतली	सार्वजनिक उपक्रमांची संख्या	इक्विटी ओतली	सार्वजनिक उपक्रमांची संख्या	सार्वजनिक उपक्रमांनी लाभांश जाहीर केला/ भुगतान केला	
1	2	3	4	5	6	7	8=7/5*100
2019-20	59	224130.00	38	147890.97	5	6.09	0.004
2020-21	59	225384.18	36	148173.26	7	14.39	0.01
2021-22	59	231764.79	43	165459.63	8	7.56	0.005

(स्रोत: 30 सप्टेंबर 2022 पर्यंत अद्यतन अंतिम लेख्यांच्या आधारे संकलित माहिती)

वर्ष 2021-22 मध्ये जरी 43 सार्वजनिक उपक्रम जी नफ्यात होती, केवळ आठ सार्वजनिक उपक्रमांनी ₹ 7.56 कोटींचा लाभांश जाहीर केला.

2019-20 ते 2021-22 या कालावधीत सार्वजनिक उपक्रम ज्यांनी नफा कमावला, त्यांची संख्या 38 आणि 43 दरम्यान होती जेव्हा की राज्य शासनाला लाभांश जाहीर/अदा केलेल्या सार्वजनिक उपक्रमांची संख्या पाच ते आठ दरम्यान होती. 2019-20 ते 2021-22 दरम्यान लाभांश देय गुणोत्तर 0.004 टक्के ते 0.005 टक्के होते.

5.5.5 नियोजित भांडवलावर परतावा

नियोजित भांडवलावर परतावा एखाद्या कंपनीचा नफा आणि एकूण भांडवलाची कार्यक्षमता मोजते. नियोजित भांडवलावरील परताव्याची गणना कंपनीच्या व्याज आणि कर पूर्व उत्पन्नाला गुंतवलेल्या भांडवलाने विभागून केली जाते.

¹⁹ महाराष्ट्र औद्योगिक विकास महामंडळाचा समावेश आहे, महाराष्ट्र शासनाचा थेट ताबा असला तरी भागभांडवल नाही.

2019-20 ते 2021-22 या कालावधीत सार्वजनिक उपक्रम-निहाय गुंतवलेल्या भांडवलावर परतावा **परिशिष्ट 5.6** मध्ये दर्शविला आहे. 2019-20 ते 2021-22 या कालावधीत 105 सार्वजनिक उपक्रमांची एकत्रित गुंतवणूक भांडवल परतावा **तक्ता 5.15** मध्ये दर्शविला आहे.

तक्ता 5.15: सार्वजनिक उपक्रमांचा नियोजित भांडवलावरील परतावा

वर्ष	व्याज व करा पूर्वीचे उत्पन्न (EBIT) (₹ कोटींमध्ये)	नियोजित भांडवल नियोजित टक्के (₹ कोटींमध्ये)	नियोजित भांडवलावर परतावा (टक्के)
2019-20	10005.87	322971.65	3.10
2020-21	10286.91	357784.17	2.88
2021-22	8045.34	396702.47	2.03

(स्त्रोत: 30 सप्टेंबर 2022 पर्यंत अद्यतन अंतिम लेख्यांच्या आधारे संकलित माहिती)

असे दिसून आले की 105 राज्य सार्वजनिक उपक्रमांचा नियोजित भांडवलावर परतावा 2019-20 मधील 3.10 टक्क्यांवरून 2021-22 मध्ये 2.03 टक्के इतका कमी झाला कारण व्याज आणि करापूर्वीचे उत्पन्न 2019-20 च्या तुलनेत 2021-22 मध्ये कमी झाले.

5.5.6 सार्वजनिक उपक्रमांच्या इक्विटीवरील परतावा

इक्विटीवरील परतावा हे वित्तीय कामगिरीचे एक माप आहे, जे नफा मिळविण्यासाठी व्यवस्थापनाने कंपनीच्या मालमत्तेचा वापर किती प्रभावीपणे होतो आहे याचे मूल्यांकन करते आणि निव्वळ उत्पन्नाला (करानंतर निव्वळ नफा) भागधारकांच्या निधीने विभाजित करून मोजले जाते. ते टक्केवारीत व्यक्त केले जाते आणि निव्वळ उत्पन्न आणि भागधारकांचा निधी दोन्ही धनात्मक संख्या असल्यास कोणत्याही कंपनीसाठी गणना केली जाऊ शकते.

एखाद्या कंपनीच्या भागधारकांच्या निधीची गणना देय भांडवल आणि मुक्त साठा व अतिरिक्त यांच्या बेरजेतून संचित तोटा आणि स्थगित महसुली खर्च वजा करून केली जाते आणि सर्व मालमत्ता विकल्यास व सर्व कर्जाची परतफेड केल्यास कंपनीच्या भागधारकांसाठी किती उरतील हे उघड करते. सकारात्मक भागधारक निधी हे उघड करतो की कंपनीकडे तिची दायित्वे फेडण्यासाठी पुरेशी मालमत्ता आहे, तर नकारात्मक भागधारक निधी म्हणजे दायित्वे त्याच्या मालमत्तेपेक्षा जास्त आहेत.

59²⁰ सार्वजनिक उपक्रम ज्यांना राज्य शासनाने निधी पुरवला आहे त्यांच्या संदर्भात इक्विटीवरील परताव्याची गणना केली आहे. 2021-22 या कालावधीसाठी सार्वजनिक उपक्रम-निहाय इक्विटीवरील परताव्याचा तपशील **परिशिष्ट 5.7** मध्ये दर्शविला आहे.

²⁰ महाराष्ट्र औद्योगिक विकास महामंडळाचा समावेश आहे, राज्य शासनाचा थेट ताबा असला तरी भाग भांडवल नाही.

2019-20 ते 2021-22 या कालावधीत या सार्वजनिक उपक्रमांशी संबंधित भागधारक निधी आणि इक्विटीवरील परताव्याचे तपशील तक्ता 5.16 मध्ये दिले आहेत.

तक्ता 5.16: सार्वजनिक उपक्रमांच्या इक्विटीवरील परतावा

वर्ष	निव्वळ उत्पन्न (र कोटींमध्ये)	भागधारकांचा निधी (र कोटींमध्ये)	इक्विटीवर परतावा (टक्क्यामध्ये)
2019-20	-459.42	212948.89	-0.22
2020-21	-232.74	219355.87	-0.11
2021-22	-402.53	235717.76	-0.17

(स्रोत: 30 सप्टेंबर 2022 च्या वार्षिक लेखांच्या आधारावर माहिती संकलित)

2019-20 ते 2021-22 या कालावधीत जरी भागधारकांचा निधी वाढला असला तरी निव्वळ उत्पन्न नकारात्मक होते, परिणामी इक्विटीवर नकारात्मक परतावा मिळाला. पुढे, 59 सार्वजनिक उपक्रमांपैकी केवळ 36 सार्वजनिक उपक्रमांचे निव्वळ उत्पन्न आणि भागधारकांचा निधी सकारात्मक आहे.

2019-20 ते 2021-22 या कालावधीत राज्य शासनाने निधी ओतला आहे, अशा सार्वजनिक उपक्रमांच्या संदर्भात भागधारकांचा निधी आणि इक्विटीवरील परताव्याचा तपशील **परिशिष्ट-5.7** मध्ये दर्शविला आहे.

5.5.7 गुंतवणुकीवरील वास्तविक परतावा दर

गुंतवणुकीवरील वास्तविक परताव्याचा दर, नफा आणि कार्यक्षमतेचे मोजमाप करतो, ज्यात इक्विटी आणि तत्सम व्याज नसलेले समान भांडवल त्यांच्या वेळेच्या मूल्यासाठी समायोजित केल्यानंतर वापरण्यात आले आहे आणि याचे महत्व गृहित धरले जाते, जेव्हा परताव्याच्या पारंपरिक दराशी तुलना केली जाते, ज्याची गणना ऐतिहासिक खर्चाच्या आधारावर अशा सर्व गुंतवणुकींच्या बेरजेने करानंतरच्या नफ्याला विभाजित करून केली जाते.

सार्वजनिक उपक्रमांमध्ये राज्य शासनाची लक्षणीय गुंतवणूक लक्षात घेता, अशा गुंतवणुकीवर गुंतवणुकीवरील वास्तविक परतावा दर आवश्यक आहे. केवळ ऐतिहासिक गुंतवणुकीच्या खर्चावर आधारित परताव्याची पारंपरिक गणना गुंतवणुकीवर गुंतवणुकीवरील वास्तविक परतावा दराच्या पर्याप्ततेचे योग्य सूचक असू शकत नाही कारण अशा गणना पैशाच्या वर्तमान मूल्याकडे दुर्लक्ष करतात. ऐतिहासिक मूल्य गुंतवणुकीच्या तुलनेत सार्वजनिक उपक्रमांमधील गुंतवणुकीच्या सध्याच्या मूल्यावर गुंतवणुकीवरील वास्तविक परतावा दराचे मूल्यांकन करण्यासाठी गुंतवणुकीचे वर्तमान मूल्य मोजले गेले आहे. 31 मार्च 2022 पर्यंत प्रत्येक वर्षाच्या अखेरीस गुंतवणुकीची ऐतिहासिक किंमत वर्तमान मूल्यावर आणण्यासाठी सार्वजनिक उपक्रमांमध्ये मागील

गुंतवणूक/वर्ष निहाय ओतलेली निधीची रक्कम सरकारी कर्जावरील वार्षिक सरासरी व्याज दराने चक्रवाढ केली गेली आहे, जी संबंधित वर्षासाठी निधीची किमान किंमत मानली जाते. या 59 सार्वजनिक उपक्रमांमध्ये गुंतवलेली इक्विटी आणि निव्वळ व्याजमुक्त कर्ज लक्षात घेता, **परिशिष्ट-5.8** मध्ये दिल्याप्रमाणे 2021-22 च्या अखेरीस ऐतिहासिक खर्चावर राज्य शासनाची गुंतवणूक ₹ 3,72,688.26 कोटी इतकी होती.

सार्वजनिक उपक्रमांमधील गुंतवणुकीच्या वर्तमान मूल्याची गणना खालील गृहीतकांच्या आधारावर केली गेली.

- गुंतवणुकीवरील वास्तविक परताव्याचा दराची गणना करण्यासाठी इक्विटी वजा निर्गुंतवणूक ही गुंतवणूक म्हणून गणली गेली आहे.
- व्याजमुक्त कर्ज आणि इक्विटी म्हणून रूपांतरित बिनव्याजी कर्जाच्या स्वरूपात उपलब्ध केलेला निधी गुंतवणूक म्हणून गणला गेला आहे.
- संबंधित वित्तीय वर्षासाठी सरकारी कर्जावरील सरासरी व्याज दर वर्तमान मूल्यावर येण्यासाठी चक्रवाढ दर म्हणून स्वीकारण्यात आले कारण ते वर्षासाठी निधीच्या गुंतवणुकीसाठी झालेल्या खर्चाचे प्रतिनिधित्व करतात आणि म्हणून किमान अपेक्षित गुंतवणुकीवरील वास्तविक परतावा दर मानले जातात.

तक्ता 5.17 : 2017-18 ते 2021-22 पर्यंत राज्य शासनाद्वारे गुंतवणुकीचा वर्ष-निहाय तपशील आणि गुंतवणुकीवरील वास्तविक परतावा दर

(₹ कोटीमध्ये)

वित्तीय वर्ष	वर्षाच्या सुरुवातीला एकूण गुंतवणुकीचे वर्तमान मूल्य	महाराष्ट्र शासनाद्वारे वर्षादरम्यान गुंतवणूक ²¹	एकूण गुंतवणूक	गुंतवणुकीचा सरासरी दर (टक्के)	वर्षाच्या अखेरीस एकूण गुंतवणुकीचे वर्तमान मूल्य	किमान अपेक्षित परतावा	वर्षासाठी एकूण कमाई/तोटा	गुंतवणुकीचे वर्तमान मूल्य लक्षात घेऊन गुंतवणुकीचा वास्तविक दर (टक्के)
(A)	(B)	C	(D)=(B+C)	E	(F)=(D)+((D*E)/100)	(G)=(D)*E/100	(H)	(I)=(H)*100/F
2017-18	344433.91	8535.84	352969.75	8.00	381207.33	28237.58	(-)3622.76	(-)0.95
2018-19	381207.33	1933.32	383140.65	7.80	413025.62	29884.97	(-)497.60	(-)0.12
2019-20	413025.62	10151.16	423176.78	7.30	454068.68	30891.90	1049.65	0.23
2020-21	454068.68	1253.98	455322.66	7.19	488060.36	32737.70	392.96	0.08
2021-22	488060.36	6380.05	494440.41	6.96	528853.46	34413.05	(-)2647.21	(-)0.50

(स्त्रोत: सार्वजनिक उपक्रमांकडून प्राप्त माहितीनुसार एकूण गुंतवणूक)

²¹ राज्य शासनाने दिलेली इक्विटी, व्याजमुक्त कर्ज वजा फेडलेली व्याजमुक्त कर्ज आणि वर्षा दरम्यान रूपांतरित केलेली कर्ज गुंतवणुकीत समाविष्ट आहेत.

जरी राज्य शासनाची एकूण गुंतवणूक 2017-18 मध्ये ₹3,52,969.75 कोटींवरून 2021-22 मध्ये ₹4,94,440.41 कोटी इतकी वाढली असली तरी 2019-20 आणि 2020-21 मध्ये प्रत्यक्ष परताव्याचा दर सकारात्मक होता आणि 2020-21 च्या तुलनेत 2021-22 मध्ये मुख्यत्वे वीज क्षेत्रात सार्वजनिक क्षेत्रातील उपक्रमांना झालेल्या तोट्यामुळे घट झाली. तसेच, 2020-21 मध्ये महाराष्ट्र राज्य विद्युत वितरण कंपनी मर्यादित आणि महाराष्ट्र राज्य वीज निर्माण कंपनी मर्यादित यांना झालेल्या ₹439.02 कोटी आणि ₹210.49 कोटींच्या नफ्याच्या तुलनेत 2021-22 मध्ये या सार्वजनिक क्षेत्रातील उपक्रमांना झालेला तोटा अनुक्रमे ₹1,432.34 कोटी आणि ₹2,103.61 कोटी होता.

तक्ता 5.18: 2021-22 या वर्षासाठी गुंतवणुकीच्या वर्तमान मूल्यावर वास्तविक परताव्याचा एकत्रित दर

वित्तीय वर्ष	एकूण कमाई/ तोटा (-)	वर्षाच्या अखेरीस गुंतवणुकीच्या ऐतिहासिक किंमतीवर राज्य शासनाद्वारे केलेली गुंतवणूक (₹ कोटींमध्ये)	परतावा दर (टक्के)	वर्षाच्या अखेरीस गुंतवणुकीच्या वर्तमान मूल्यावर राज्य शासनाद्वारे केलेली गुंतवणूक (₹ कोटींमध्ये)	वास्तविक परतावा दर (टक्के)
2021-22	(-)2647.21	232205.68	(-)1.14	528853.46	(-)0.50

5.6 नियंत्रक आणि महालेखापरीक्षकांची देखरेखीची भूमिका

5.6.1 नियंत्रक आणि महालेखापरीक्षकांद्वारे राज्य सार्वजनिक उपक्रमांच्या वैधानिक लेखापरीक्षकांची नियुक्ती

नियंत्रक आणि महालेखापरीक्षकांद्वारे शासकीय कंपनी आणि शासन नियंत्रित इतर कंपन्यांच्या वैधानिक लेखापरीक्षकांची नियुक्ती कंपनी अधिनियम, 2013 च्या कलम 139 (5)/(7) नुसार केली जाते, ज्यात अशी तरतूद आहे की वैधानिक लेखापरीक्षक शासकीय कंपनी किंवा शासन नियंत्रित इतर कंपनीशी संबंधित असल्यास वित्तीय वर्ष सुरु झाल्यापासून 180 दिवसांच्या कालावधीत आणि पहिल्या लेखापरीक्षकाच्या नोंदणी प्रकरणापासून 60 दिवसांच्या कालावधीत नियंत्रक आणि महालेखापरीक्षकांद्वारे नियुक्त केले जाईल. नियंत्रक आणि महालेखापरीक्षकांना पूरक लेखापरीक्षण करण्याचा आणि लेखापरीक्षकांच्या लेखापरीक्षा अहवालावर टिप्पण्या जारी करण्याचा किंवा त्याला पूरक करण्याचा अधिकार आहे. काही महामंडळे नियंत्रित करणाऱ्या कायद्यांमध्ये नियंत्रक आणि महालेखापरीक्षकांद्वारे त्यांच्या लेख्यांचे लेखापरीक्षण करणे आणि राज्य विधानमंडळाला अहवाल सादर करणे आवश्यक आहे.

5.6.2 सार्वजनिक उपक्रमांद्वारे लेखे सादर करणे

5.6.2.1 वेळेत सादर करण्याची गरज

कंपनी अधिनियम, 2013 च्या कलम 394 नुसार शासकीय कंपनीच्या कामकाजाचा आणि कारभाराचा वार्षिक अहवाल तिच्या वार्षिक सर्वसाधारण बैठकीच्या तीन महिन्यांच्या आत तयार करणे आवश्यक आहे. अशी तयारी झाल्यानंतर जितक्या लवकर होईल तितक्या लवकर वार्षिक अहवालासह लेखापरीक्षा अहवालाची प्रत आणि लेखापरीक्षा अहवालावर नियंत्रक आणि महालेखापरीक्षकांच्या टिपण्यांसह विधानसभेसमक्ष सादर करणे आवश्यक आहे. वैधानिक महामंडळांचे नियमन करणाऱ्या संबंधित अधिनियमांमध्ये जवळपास समान तरतुदी अस्तित्वात आहेत. ही यंत्रणा सार्वजनिक उपक्रमांमध्ये गुंतवलेल्या सार्वजनिक निधीच्या वापरावर आवश्यक कायदेशीर नियंत्रण प्रदान करते. कंपनी अधिनियम, 2013 च्या कलम 96 नुसार प्रत्येक कंपनीने प्रत्येक कॅलेंडर वर्षात निदान एकदा तरी भागधारकांची वार्षिक सर्वसाधारण बैठक आयोजित करणे आवश्यक आहे. हे देखील नमूद केले आहे की एका वार्षिक सर्वसाधारण बैठकीच्या तारखेमध्ये आणि दुसऱ्या वार्षिक सर्वसाधारण बैठकीच्या तारखे मध्ये 15 महिन्यांपेक्षा जास्त अंतर राहणार नाही. तसेच, कंपनी अधिनियम, 2013 च्या कलम 129 मध्ये असे नमूद केले आहे की वित्तीय वर्षासाठी लेखापरीक्षित वित्तीय विवरणपत्रे वार्षिक सर्वसाधारण बैठकीत त्यांच्या विचारार्थ ठेवले पाहिजे. परिणामी, पुढील वर्षाच्या 30 सप्टेंबर पर्यंत वित्तीय विवरणपत्रे तयार करून वार्षिक सर्वसाधारण बैठकीत ठेवले पाहिजे.

कंपनी अधिनियम, 2013 च्या कलम 129(7) नुसार कंपनी अधिनियम, 2013 च्या कलम 129 च्या तरतुदींचे पालन न करण्यासाठी कंपनीच्या संचालकांसह जबाबदार असलेल्या व्यक्तींवर, दंड आणि कारावास यांसारखे दंड आकारण्याची तरतूद आहे.

5.6.2.2 सार्वजनिक उपक्रमांद्वारे लेखे तयार करण्याची मुदत

31 मार्च 2022 पर्यंत महाराष्ट्रात नियंत्रक आणि महालेखापरीक्षकांच्या लेखापरीक्षण कक्षेत 105 सार्वजनिक उपक्रम होते. या 105 सार्वजनिक उपक्रमांपैकी 17 अकार्यरत असून निष्क्रिय आहेत. उर्वरित 88 कार्यरत सार्वजनिक उपक्रमांपैकी (10 वैधानिक महामंडळांसह) एकूण 13 कार्यरत राज्य शासकीय कंपन्यांनी 30 सप्टेंबर 2022 रोजी किंवा त्यापूर्वी नियंत्रक आणि महालेखापरीक्षकांद्वारे लेखापरीक्षण करण्यासाठी त्यांचे 2021-22 चे लेखे सादर केले. दहा वैधानिक महामंडळांसह 92 सार्वजनिक उपक्रमांचे वार्षिक लेखे विविध कारणामुळे थकित होते. तथापि, सात वैधानिक महामंडळांसह 66 राज्य सार्वजनिक उपक्रमांनी 30 सप्टेंबर 2022 पर्यंत मागील वर्षासाठी 90 वार्षिक लेखे सादर केले. 30 सप्टेंबर 2022 रोजी लेख्यांच्या सादरीकरणाच्या थकबाकीचा तपशील तक्ता 5.19 मध्ये दिलेला आहे.

तक्ता 5.19: सार्वजनिक उपक्रमांद्वारे लेख्यांच्या अंतिमीकरणाचा तपशील

तपशील		शासकीय कंपन्या	वैधानिक महामंडळे		एकूण सार्वजनिक उपक्रम		
31 मार्च 2022 पर्यंत एकूण सार्वजनिक उपक्रमांची संख्या		95	10		105		
30 सप्टेंबर 2022 पर्यंत सीएजीच्या लेखापरीक्षणासाठी 2021-22 चे लेखे सादर करणाऱ्या सार्वजनिक उपक्रमांची संख्या		13	0		13		
मागील वर्षासाठी लेखे सादर करणाऱ्या सार्वजनिक उपक्रमांची संख्या (लेख्यांची संख्या)		59(79)	7(11)		66(90)		
लेख्यांच्या थकबाकीचे विभाजन		शासकीय कंपन्या	थकबाकीची संख्या	वैधानिक महामंडळे	थकबाकीची संख्या	सार्वजनिक उपक्रमांची संख्या	थकबाकीची संख्या
‘इतर’ श्रेणीतील थकबाकीचे काल-निहाय विश्लेषण	एक वर्ष (2021-22)	48	48	2	2	50	50
	दोन वर्षे (2019-20 आणि 2020-21)	10	20	5	10	15	30
	तीन वर्षे व अधिक	24	144	3	13	27	157
लेख्यांची एकूण थकबाकी		82	212	10	25	92	237
स्त्रोत: महालेखाकार (लेखापरीक्षा)-II, महाराष्ट्र, नागपूर द्वारे संकलित माहिती)							

राज्य सार्वजनिक उपक्रमांची यादी आणि लेख्यांच्या थकबाकीची स्थिती परिशिष्ट 5.1 मध्ये दर्शविली आहे. दहा वैधानिक महामंडळांपैकी महाराष्ट्र राज्य वखार महामंडळ आणि महाराष्ट्र राज्य वित्तीय महामंडळ वगळता नियंत्रक आणि महालेखापरीक्षक हे आठ वैधानिक महामंडळांचे एकमेव लेखापरीक्षक आहेत.

30 सप्टेंबर 2022 पर्यंत सर्व वैधानिक महामंडळांच्या वार्षिक लेख्यांची थकबाकी होती, त्यापैकी तीन²² वैधानिक महामंडळांचे वार्षिक लेखे तीन ते सात वर्षांच्या कालावधीसाठी थकित होते.

²² महाराष्ट्र जल संवर्धन महामंडळ, महाराष्ट्र राज्य वित्तीय महामंडळ आणि महाराष्ट्र औद्योगिक विकास महामंडळ

5.6.3 नियंत्रक आणि महालेखापरीक्षकांचे निरीक्षण-वार्षिक लेख्यांचे लेखापरीक्षण आणि पूरक लेखापरीक्षण

5.6.3.1 वित्तीय अहवालाची चौकट

कंपनी अधिनियम, 2013 च्या अनुसूची III मध्ये विहित नमुन्यानुसार आणि भारताच्या सनदी लेखापालांच्या संस्थेने शिफारस केल्यानुसार आणि राष्ट्रीय वित्तीय रिपोर्टिंग प्राधिकरणाशी सल्लामसलत करून आणि त्यांनी केलेल्या शिफारशीची पडताळणी केल्यानंतर केंद्र शासनाने विहित केलेल्या अनिवार्य लेखा मानकांचे पालन करून कंपन्यांनी वित्तीय विवरणपत्रे तयार करणे आवश्यक आहे. वैधानिक महामंडळांनी त्यांचे लेखे नियंत्रक आणि महालेखापरीक्षकांसोबत सल्लामसलत करून नियम आणि अशा महामंडळांना संचालित करणाऱ्या अधिनियमातील लेख्यांशी संबंधित इतर कोणत्याही विशिष्ट तरतुदी अंतर्गत विहित नमुन्यात तयार करणे आवश्यक आहे.

5.6.3.2 वैधानिक लेखापरीक्षकांद्वारे शासकीय कंपन्यांच्या लेख्यांचे लेखापरीक्षण

कंपनी अधिनियम, 2013 च्या कलम 139 अंतर्गत नियंत्रक आणि महालेखापरीक्षकांनी नियुक्त केलेले वैधानिक लेखापरीक्षक, शासकीय कंपन्यांच्या लेख्यांचे लेखापरीक्षण करतात आणि कंपनी अधिनियम, 2013 च्या कलम 143 नुसार त्यांचा अहवाल सादर करतात.

वैधानिक लेखापरीक्षकांनी त्यांना नेमून दिलेली कार्ये योग्य आणि प्रभावीपणे पार पाडावीत या एकंदर उद्दिष्टाने सार्वजनिक उपक्रमांच्या लेखापरीक्षणात वैधानिक लेखापरीक्षकांच्या कामगिरीचे निरीक्षण करून नियंत्रक आणि महालेखापरीक्षक देखरेखीची भूमिका बजावतात. हे कामकाज अधिकारांचा वापर करून पार पाडले जाते:

- कंपनी अधिनियम, 2013 च्या कलम 143 (5) अंतर्गत वैधानिक लेखापरीक्षकांना निर्देश जारी करणे; आणि
- कंपनी अधिनियम, 2013 च्या कलम 143(6) अंतर्गत वैधानिक लेखापरीक्षकांच्या अहवालाला पूरक करणे किंवा टिप्पणी करणे.

5.6.3.3 शासकीय कंपन्यांच्या वार्षिक लेख्यांचे पूरक लेखापरीक्षण

कंपनी अधिनियम, 2013 किंवा इतर संबंधित अधिनियमांतर्गत विहित केलेल्या वित्तीय अहवाल चौकटीनुसार वित्तीय विवरणपत्रे तयार करण्याची मुख्य जबाबदारी एखाद्या संस्थेच्या व्यवस्थापनाची आहे.

कंपनी अधिनियम, 2013 च्या कलम 139 अंतर्गत नियंत्रक आणि महालेखापरीक्षकांनी नियुक्त केलेले वैधानिक लेखापरीक्षक हे भारताच्या सनदी लेखापालांच्या संस्थेने आणि नियंत्रक आणि महालेखापरीक्षकांनी दिलेल्या निर्देशानुसार स्वतंत्र लेखापरीक्षणाच्या आधारे कंपनी अधिनियम, 2013 च्या कलम 143 अंतर्गत वित्तीय विवरणपत्रांवर मत व्यक्त

करण्यासाठी जबाबदार आहेत. कंपनी अधिनियम, 2013 च्या कलम 143 अंतर्गत वैधानिक लेखापरीक्षकांनी नियंत्रक आणि महालेखापरीक्षकांकडे लेखापरीक्षा अहवाल सादर करणे आवश्यक आहे.

निवडक शासकीय कंपन्यांच्या प्रमाणित लेख्यांसह वैधानिक लेखापरीक्षकांचे अहवाल नियंत्रक आणि महालेखापरीक्षकांद्वारे पूरक लेखापरीक्षण करून पुनर्विलोकित केले जातात. अशा पुनर्विलोकनाच्या आधारे कंपनी अधिनियम, 2013 च्या कलम 143 (6) अंतर्गत नोंदवलेली महत्वपूर्ण लेखापरीक्षा निरीक्षणे, जर असतील तर, संबंधित सार्वजनिक उपक्रमांच्या वार्षिक सर्वसाधारण बैठकीत ठेवली जातात.

5.7 नियंत्रक आणि महालेखापरीक्षकांच्या लेख्यांचे लेखापरीक्षा परिणाम

5.7.1 कंपनी अधिनियम, 2013 च्या कलम 143 अंतर्गत शासकीय कंपन्यांच्या लेख्यांचे लेखापरीक्षण

30 सप्टेंबर 2022 पर्यंत 13 सार्वजनिक उपक्रमांनी 2021-22 या वर्षासाठी त्यांची वित्तीय विवरणपत्रे सादर केली. पुढे, 73 सार्वजनिक उपक्रमांनी (नऊ सार्वजनिक उपक्रमांसह ज्यांनी 2020-21 आणि 2021-22 या वर्षासाठी लेखे सादर केले होते) 2011-12 ते 2020-21 पर्यंतच्या मागील वर्षासाठी 90 वित्तीय विवरणे लेखे सादर केले.

103 लेख्यांपैकी, 33 लेख्यांच्या संदर्भात पुनर्विलोकन नसलेली प्रमाणपत्रे जारी केली गेली आणि 30 सप्टेंबर 2022 पर्यंत 62 लेख्यांचे पुनर्विलोकन केले गेले. 30 सप्टेंबर 2022 पर्यंत आठ लेख्यांचे लेखापरीक्षण प्रगतीपथावर होते. पुनर्विलोकनाचे परिणाम खाली तपशीलवार दिले आहेत:

5.7.1.1 वित्तीय विवरणांमध्ये सुधारणा

30 सप्टेंबर 2022 रोजी संपलेल्या कालावधीत प्राप्त झाले ल्या वित्तीय विवरणपत्र व नियंत्रक व महालेखापरीक्षकांनी केलेल्या पूरक लेखापरीक्षणाच्या परिणामी महाराष्ट्र राज्य मार्ग परिवहन महामंडळाने वार्षिक सर्वसाधारण बैठकीत वित्तीय विवरणपत्रे मंडण्यापूर्वी त्यांमध्ये सुधारणा केली.

5.7.1.2 राज्य सार्वजनिक उपक्रमांवरील वैधानिक लेखापरीक्षकांच्या अहवालांना पूरक म्हणून जारी केलेल्या नियंत्रक व महालेखापरीक्षकांच्या महत्वपूर्ण टिप्पण्या

वैधानिक लेखापरीक्षकांनी केलेल्या लेखापरीक्षणांनंतर 2021-22 च्या वित्तीय विवरणांचे आणि 30 सप्टेंबर 2022 पर्यंत प्राप्त झालेल्या मागील वर्षाच्या वित्तीय विवरणांचे, नियंत्रक व महालेखापरीक्षकांनी निवडलेल्या राज्य सार्वजनिक उपक्रमांच्या वित्तीय विवरणांचे पूरक लेखापरीक्षण केले. सरकारी कंपन्या आणि महामंडळांच्या वित्तीय विवरणावर जारी केलेल्या काही महत्वपूर्ण टिप्पण्या, ज्यांचा नफ्यावर वित्तीय परिणाम

₹ 386.63 कोटी होता आणि मालमता/दायित्वांवर ₹ 2,959.97 कोटी होता, खाली दिल्या आहेत.

नफ्यावर टिप्पण्या

अनु. क्र.	कंपनीचे नाव	टिप्पणी
1	शिवशाही पुनर्वसन प्रकल्प लिमिटेड (2018-19)	खर्च इतर खर्च (नोंद क्र.-21) ₹ 29.74 कोटी. इतर खर्चांमध्ये मागील आणि चालू वर्षासाठी ₹ 23.11 कोटी आगाऊ कर भरणा निर्लेखित करण्याचा समावेश होता. कंपनीने मागील आणि चालू वर्षाच्या कर दायित्वांच्या विरुद्ध आगाऊ कर भरणा समायोजित करावयास पाहिजे होता आणि निव्वळ देयका संबंधित वर्षासाठी कर खर्च म्हणून गणना करायला पाहिजे होती. त्याऐवजी, कंपनीने मागील आणि चालू वर्षासाठी संपूर्ण कर खर्च बुक केला आणि निव्वळ कर खर्च समायोजित करण्यासाठी, चालू वर्षात भरलेल्या आगाऊ कराची वरील रक्कम निर्लेखित केली. परिणामी इतर खर्चाचे प्रमाण वाढले आणि इतर वित्तीय मालमता ₹ 23.11 कोटींनी कमी झाली.
2	महाराष्ट्र राज्य ऊर्जा निर्मिती कंपनी लिमिटेड (2020-21)	नफा आणि तोट्याचे विवरण खर्च इतर खर्च (नोंद क्र.-28 ₹ 1903.60 कोटी एप्रिल 2020 ते जानेवारी 2021 या कालावधीसाठी एसएपी-ईआरपी प्रणाली चालवण्यासाठी एसएपी एचएएनओ एंटरप्रायझेस क्लाउड (HEC) सेवांच्या नूतनीकरणाच्या संदर्भात ₹ 5.98 कोटी खर्चाचा वरील खर्चांमध्ये समावेश केलेला नाही. देयक (सप्टेंबर 2020) (फेब्रुवारी 2020 ते जानेवारी 2021 या कालावधीसाठी ₹ 7.17 कोटी) आगाऊ देयक म्हणून दर्शविले गेले आहे. जानेवारी 2021 मध्ये सेवा पूर्ण झाल्यानंतरही आगाऊ रक्कम समायोजित केली नाही. परिणामी, इतर खर्चाना कमी लेखण्यात आले आणि वर्षभरात झालेल्या नफ्याचे प्रमाण ₹ 5.98 कोटींनी वाढले, अगोदरच्या कालावधीतील खर्चाला कमी लेखले गेले आणि राखून ठेवलेली कमाई ₹ 1.19 कोटींनी वाढली (01.02.2020 ते 31.03.2020), आणि इतर चालू मालमत्ता (O & M) पुरवठादार/कामे यासाठी आगाऊ रक्कम) ₹ 7.17 कोटींनी वाढली.

वित्तीय स्थितीवर टिप्पण्या

अनु. क्र.	कंपनीचे नाव	टिप्पणी
1	महाराष्ट्र राज्य विद्युत पारेषण कंपनी लिमिटेड (2020-21)	प्रगतिपथावरील भांडवली कार्य (नोंद क्र. 4.2) ₹ 3,342.81 कोटी. कंपनीने नॅशनल सेंटर फॉर अॅस्ट्रोफिजिक्स (NCRA) च्या जायंट मीटरवेव्ह रेडियो टेलिस्कोप (GMRT) परिसरात ₹ 25.17 कोटी खर्चून बांधलेले 79 टॉवर फाऊंडेशन्स आणि 69 टॉवर पाडण्याचा निर्णय घेतला. यातून भविष्यात कोणतेही वित्तीय फायदे मिळू शकत नाहीत म्हणून, टॉवर्सची किंमत भारतीय लेखा मानक 16 आणि कंपनीच्या लेखा धोरणानुसार प्रगतिपथावर असलेल्या भांडवली कामातून काढून घ्यायला पाहिजे होती, जी काढून घेतली नाही.

अनु. क्र.	कंपनीचे नाव	टिप्पणी
		<p>ह्याचा परिणाम असा झाला: अ-₹ 25.17 कोटींच्या मर्यादेपर्यंत 'भांडवली काम प्रगतीपथावर' अधिक दाखविले. ब-₹ 3.23 कोटी मर्यादेपर्यंत कमी खर्च जो टॉवर्सच्या सिव्हील फाऊंडेशन्सचा वसूल करता न येणारा खर्च आहे आणि परिणामी वर्षासाठी ₹ 3.23 कोटी मर्यादेपर्यंत नफा अधिक दाखविला. क-₹ 21.94 कोटीपैकी, वापरण्यायोग्य टॉवर्सची किंमत साठ्यामध्ये आणि शिल्लक रक्कम नफा आणि तोटा खात्यात दाखवायला पाहिजे होती. तपशीलांच्या अभावी या लेख्यावर वित्तीय परिणाम निश्चित करणे शक्य नव्हते.</p>
2	संत रोहिदास चर्मोद्योग आणि चर्मकार विकास महामंडळ लिमिटेड (2018-19)	<p>इक्विटी आणि दायित्वे इतर चालू दायित्वे (नोंद क्र.-8), ₹29.70 कोटी. यामध्ये कंपनीने 2011-12 पासून प्रदान न केलेल्या लाभांशाची रक्कम म्हणून ₹ 3.97 कोटींचा समावेश नाही. महाराष्ट्र शासनाच्या ठरावानुसार (21.06.2010 आणि 22.02.2012) महाराष्ट्र शासनाच्या सर्व नफा कमावलेल्या कंपन्यांना त्यांच्या निव्वळ नफ्याच्या पाच टक्के किमान लाभांश राज्य शासनाला देणे बंधनकारक आहे. जर कंपन्यांना लाभ घ्यायचा नसेल तर त्यांना त्याबाबत मंडळाचा ठराव पारित करून महाराष्ट्र शासनाच्या वित्त मंत्रालयाकडून मंजूर करून घेणे आवश्यक आहे. शासन नियम 922/02/2012 जारी केल्यापासून नफा मिळवूनही कंपनीने महाराष्ट्र शासनाला लाभांश न देण्याबाबत मंडळात कोणताही ठराव पारित केला नाही किंवा लाभांशाची तरतूद देखील केली नाही. लाभांश उत्तरदायित्वाची तरतूद न केल्यामुळे चालू दायित्वांचे कमी दाखविणे आणि राखीव रक्कम ₹ 3.97 कोटी अधिक दाखविली गेली आहे.</p>
3	महाराष्ट्राचे शहर आणि औद्योगिक विकास महामंडळ लिमिटेड (2019-20)	<p>ताळमेळ इक्विटी आणि दायित्वे चालू नसलेली दायित्वे इतर दीर्घकालीन दायित्वे (नोंद क्र.-5) ₹ 11445.42 कोटी सदनिका धारकाकडून सदनिकांच्या विरुद्ध ठेवी ₹ 4367.97 कोटी. यामध्ये प्रधानमंत्री आवास योजने अंतर्गत EWS श्रेणीतील संभाव्य लाभार्थ्यांना देय करण्यासाठी केंद्रीय सहाय्य म्हणून भारत सरकारकडून खरेदीदाराचे योगदान (मार्च 2019) म्हणून प्राप्त झालेल्या ₹ 31.97 कोटींचा समावेश नाही. 31 मार्च 2020 रोजी गृहनिर्माण प्रकल्प अपूर्ण असल्याने, भारत सरकारकडून प्राप्त झालेल्या ₹ 31.97 कोटींचा प्रधानमंत्री आवास योजना निधी नवी मुंबई प्रकल्पांतर्गत प्राप्ती म्हणून हाताळण्याऐवजी इतर दीर्घकालीन दायित्वांतर्गत खरेदीदाराच्या योगदानापोटी ठेव म्हणून जमा करायला पाहिजे होता. परिणामी इतर दीर्घ मुदतीच्या दायित्वांचे ₹ 31.97 कोटी कमी दाखविले आणि त्या मर्यादेपर्यंत अधिशेष वाढले.</p>

अनु. क्र.	कंपनीचे नाव	टिप्पणी
4	औरंगाबाद औद्योगिक गृहसंकुल लिमिटेड (2020-21)	भांडवली कामे प्रगतीपथावर (नोंदी क्र. 4) ₹ 179.30 कोटी बीडकिन औद्योगिक क्षेत्रांमध्ये CETP आणि STP च्या बांधकामावरील ₹ 44.43 कोटी खर्चाचा समावेश नव्हता. उल्लेखित खर्च वस्तूसूची (कामे प्रगतीपथावर) म्हणून चुकीच्या पध्दतीने केले गेला. परिणामी, भांडवल प्रगतीपथावर काम कमी दाखविले गेले आणि ₹ 44.43 कोटींचे वस्तूसूची (प्रगतीपथावर काम) वाढवण्यात आले.
5	मिहान इंडिया लिमिटेड (2020-21)	ताळेबंद, मालमत्ता, चालू नसलेली मालमत्ता, इतर चालू नसलेली मालमत्ता (नोंद 2.3) ₹ 8.53 कोटी हयामध्ये मागच्या कालावधीचा प्राप्त होण्यासारखा TDS (स्त्रोतावर कर कपात) संबंधित ₹ 3.65 कोटी रकमेचा समावेश होता. हे तात्काळ देय कर परतावाच्या संबंधित होते आणि "चालू मालमत्ता" म्हणून वर्गीकृत करावयास पाहीजे होते आणि चालू नसलेली मालमत्ता म्हणून नाही. भारतीय लेखा मानक 12 च्या परिच्छेद 12 नुसार चालू कर मालमत्ता त्या कालावधीसाठी देय रकमेपेक्षा जास्त असलेल्या चालू व पूर्वीच्या कालावधीच्या संदर्भात आधीच भरलेल्या रकमेचे प्रतिनिधित्व करतात. शिवाय 2011-12 च्या पूर्वी ₹ 0.39 कोटींचा TDS प्राप्त होणार होता. त्या कालावधीसाठी कर निर्धारण अगोदरच पूर्ण झाले होते आणि येथे आय कर प्राधिकार्यांकडे कोणताही दावा प्रलंबित नव्हता कंपनीकडून विशिष्ट दाव्यांच्या अनुपस्थितीमुळे पुढील परतावा प्राप्त होणार नव्हता. हया दृष्टिने, संबंधित रक्कम वसूल करण्यायोग्य नव्हती आणि निर्लेखित करावयास पाहीजे होती. परिणामी "चालू नसलेली मालमत्ता" ₹ 3.65 कोटींनी वाढलेली दाखविली "चालू मालमत्ता" ₹ 3.26 कोटींनी कमी दाखविली आणि "वर्षाकरिता तोटा" ₹ 0.39 कोटींनी कमी दाखविला.
6	महाराष्ट्र राज्य पोलिस गृह निर्माण व कल्याण महामंडळ मर्यादित (2020-21)	ताळेबंद मालमत्ता चालू मालमत्ता इतर चालू मालमत्ता (नोंद क्र. 15) ₹ 2495.45 कोटी प्रकल्प काम (नोंद क्र. 15) ₹ 2495.45 कोटी लेख्यांच्या नोंदीमध्ये असे नमूद करण्यात आले आहे की 56 पूर्ण झालेल्या आणि हस्तांतरित केलेल्या प्रकल्पांवरील ₹ 1459.16 कोटीचा प्रकल्प खर्च सरकारी अनुदानांमध्ये समायोजित नाही, परिणामी (नोंद क्र. 5) आणि प्रकल्पाचे चालू काम (नोंद क्र.15) ही दोन्ही अनुदाने प्रमाणाबाहेर वाढलेली दिसली.
7	महाराष्ट्र राज्य विद्युत वितरण कंपनी मर्यादित	इतर चालू-नसलेल्या मालमत्ता (नोंद 8): ₹ 313.63 कोटी यामध्ये मार्च 2014 मध्ये रत्नागिरी (गॅस व पावर लिमिटेड (आर जी पी एल) ला अग्रिम म्हणून दिलेले ₹ 181.01 कोटी समाविष्ट होते

अनु. क्र.	कंपनीचे नाव	टिप्पणी
	(2020-21)	<p>होलिडिंग कंपनी शेयर एमएसईबी होलिडिंग कंपनी लिमिटेड आरजीपीएल च्या प्रवर्तकापैकी एक होती ज्याकडे ₹ 516.28 कोटी किंमतीचे इक्विटी भागभांडवल होते. भारतीय लेखा मानक 109 अंतर्गत आदेशानुसार, आरजीपीएल ने त्याच्या इक्विटीचे वाजवी मूल्य ऋण ₹ 3355.00 कोटी निर्धारित केले. म्हणून होलिडिंग कंपनीने भारतीय लेखा मानकाचा अवलंब करण्याच्या तारखेपासून म्हणजे 01.04.2015 पासून त्याच्या इक्विटीची वाजवी किंमत निरंक मानली. वरीलप्रमाणे होलिडिंग कंपनी द्वारे भारतीय लेखा मानके 109 चे अनुपालन विचारात घेऊन कंपनीने अपेक्षित क्रेडिट तोट्यासाठी (ECL) पूर्ण तरतूद करायला पाहिजे होती आणि आरजीपीएल कडे असलेल्या वरील असुरक्षित आग्रिमाचे वाजवी मूल्य निरंक मानले पाहिजे होते. असे न केल्याने इतर चालू नसलेल्या मालमत्ते मध्ये ₹ 181.01 कोटींनी राखून ठेवलेल्या कमाईच्या अनुषंगाने वाढ झाली.</p> <p>नियंत्रक व महालेखापरीक्षकांनी 2017-18 व 2018-19 च्या त्यांच्या पूरक लेखापरीक्षा अहवालात सूचित केले असले तरी व्यवस्थापनाने कोणतीही सुधारात्मक कारवाई केली नाही.</p>

कॅश फ्लो विवरणावर टिप्पण्या

अनु. क्र.	कंपनीचे नाव	टिप्पणी
1	महाराष्ट्र राज्य विद्युत वितरण कंपनी मर्यादित (2020-21)	<p>वित्तीय क्रियाकलापाकडील कॅश फ्लो अनुदान प्राप्त: ₹ 917.67 कोटी</p> <p>भारत सरकार कडून IDPS आणि DDUGJY योजनेच्या कार्यान्वयनासाठी प्राप्त झालेले उपरोक्त भांडवली अनुदान प्राप्त झाले. भारतीय लेखा मानक 7 अनुसार अनुदानाची रक्कम गुंतवणूक क्रियाकलापा अंतर्गत वर्गीकृत करावयास पाहिजे होती. भारतीय लेखा मानक 7 च्या परिच्छेद 6 नुसार "गुंतवणुक क्रियाकलाप म्हणजे दीर्घकालीन मालमत्तेचे संपादन आणि विल्हेवाट लावणे आणि रोख समतुल्यमध्ये समाविष्ट नसलेली इतर गुंतवणूक" तर "वित्तीय क्रियाकलाप म्हणजे असे क्रियाकलाप आहेत ज्यामुळे परिणाम एककाच्या योगदान केलेल्या इक्विटीच्या आणि कर्जाच्या आकारात आणि रचनेत बदल होतो" पुढे, भारत सरकारकडून प्राप्त आलेल्या भांडवली अनुदानाच्या वर्गीकरणाबाबत मतांचा संग्रह खंड XXXVII मधील प्रश्न क्र. 7 वर ICAI च्या तज्ञ सल्लागार समितीने असे म्हटले आहे की भारत सरकारकडून प्राप्त झालेले भांडवली अनुदान कॅश फ्लो विवरणामध्ये गुंतवणूकीच्या क्रियाकलापांमधून कॅश फ्लो म्हणून वर्गीकृत करावयास पाहिजे.</p> <p>परिणामी, वित्तीय क्रियाकलापांमधून रोख रकम अधिक दखविण्यात आली आणि गुंतवणूकीच्या क्रियाकलापांमधील रोख रकमेला कमी दखविण्यात आली.</p>

वैधानिक लेखापरीक्षकांवर टिप्पण्या

अनु. क्र.	कंपनीचे नाव	टिप्पणी
1	महाराष्ट्र राज्य विद्युत वितरण कंपनी मर्यादित (2020-21)	वर्ष 2020-21 च्या वित्तीय विवरणाच्या नोंद 49 मध्ये कंपनीने नमूद केले की मागील वर्षाचा दाखविला गेलेला ₹15.29 कोटी (दुरुस्ती व रखरखाव ₹0.005 कोटी, कर्मचारी संबंधित ₹0.19 कोटी, प्रशासन संबंधित ₹0.12 कोटी आणि घसारा ₹14.98 कोटी) रकमेच्या खर्चाचा पुनर्विचार करण्यात आला नाही कारण तो चालू कालावधीच्या संबंधित होता. वरील खुलासा केवळ खर्चाच्या संबंधी आहे आणि तेथे नोंद 49 मध्ये पूर्वीच्या कालावधीच्या उत्पन्नाबद्दल उल्लेख नव्हता त्यामुळे वर्ष 2020-21 च्या स्वतंत्र वित्तीय विवरणावरील लेखापरीक्षण अहवालाच्या परिच्छेद 2.15 मध्ये पूर्वीच्या कालावधीच्या उत्पन्नावर लेखापरीक्षकांनी केलेले निरीक्षण योग्य नाही.

प्रकटीकरणावर टिप्पणी

अनु. क्र.	कंपनीचे नाव	टिप्पणी
1	पुण्यश्लोक अहिल्यादेवी महाराष्ट्र मॅन्डी व शेळी विकास महामंडळ मर्यादित (2020-21)	कंपनीच्या वर्ष 2016-17 व वित्तीय वर्ष 2017-18 च्या ₹0.15 कोटी रकमेच्या आयकर निर्धारणाला आयकर विभागाद्वारे अंतिम रूप दिले गेले नाही त्यामुळे आयकर अधिनियम, 1961 च्या कलम 270A आणि 148A अंतर्गत दंड आकारणीबद्दल निर्णय प्रलंबित आहे. भारतीय लेखा मानक 29, आकस्मिक देयता व आकस्मिक मालमत्तांच्या प्रावधानानुसार आकस्मिक दायित्वाचे स्वरूप आणि कोणतेही परतफेड किंवा त्याला देय देण्याच्या संबंधी शक्यता संक्षिप्त विवरणासोबत ताळेबंदच्या तारखेला आकस्मिक दायित्व उघड करण्यास कंपनी जबाबदार आहे. अंतिमीकरण प्रलंबित त्याचप्रमाणे कंपनी आकस्मिक दायित्वांतर्गत 2016-17 आणि 2017-18 साठी कर दायित्वाची स्थिती उघड करण्यास जबाबदार होती. असे न केल्याने आकस्मिक दायित्व व आकस्मिक मालमत्ता संबंधित लेखा मानक 29 च्या प्रावधानाचे उल्लंघन झाले आहे.

5.7.1.3 व्यवस्थापन पत्रे

वित्तीय लेखापरीक्षणाचे एक उद्दिष्ट म्हणजे लेखापरीक्षक आणि कॉर्पोरेट संस्थांनांच्या प्रशासनाची जबाबदारी असलेल्या लोकांमध्ये वित्तीय विवरणाच्या लेखापरीक्षणातून उद्भवलेल्या लेखापरीक्षण प्रकरणांवर संवाद स्थापित करणे.

कंपनी कायदा, 2013 च्या कलाम 143(6) अन्वये नियंत्रक आणि महालेखापरीक्षकांद्वारे सार्वजनिक क्षेत्रातील उपक्रमांच्या वित्तीय विवरणावरील भौतिक निरीक्षणे नोंदवली गेली. या टिप्पण्यांव्यतिरिक्त, नियंत्रक आणि महालेखापरीक्षकांद्वारे वित्तीय अहवालांमध्ये किंवा अहवाल प्रक्रियेत आढळलेल्या अनियमितता किंवा कमतरता, सुधारात्मक कारवाई करण्यासाठी व्यवस्थापनाला 'व्यवस्थापन पत्रा' द्वारे कळविण्यात आले. सामान्यतः

कमतरतेशी संबंधित (क) लेखा धोरणांचा अर्थाविष्कार व उपयोगिता (ख) लेखापरीक्षणातून उद्भवणारे समायोजन आणि (ग) अपर्याप्त प्रकटीकरण किंवा विशिष्ट माहितीचे अप्रकटीकरण ज्यावर संबंधित सार्वजनिक क्षेत्रातील उपक्रमांच्या व्यवस्थापनाने पुढील वर्षात सुधारात्मक कारवाई केली जाईल अशी हमी दिली. वर्षभरात 10 सार्वजनिक उपक्रमांना 'व्यवस्थापन पत्रे' जारी करण्यात आली होती, त्याचा तपशील परिशिष्ट-5.9 मध्ये दिलेला आहे.

5.8 निष्कर्ष

31 मार्च 2022 पर्यंत, 105 सार्वजनिक उपक्रमांपैकी 88 सार्वजनिक उपक्रम कार्यरत आहेत आणि नियंत्रक व महालेखापरीक्षकांच्या लेखापरीक्षण अधिकार क्षेत्रात महाराष्ट्रात 17 सार्वजनिक उपक्रम अकार्यरत आहेत. 105 सार्वजनिक उपक्रमांपैकी 23 कार्यरत सार्वजनिक उपक्रम आणि तीन अकार्यरत सार्वजनिक उपक्रमांनी 30 सप्टेंबर 2022 पर्यंत कोणतेही लेखे सादर केले नाही. परिणामी, लेखे सादर न केल्यामुळे गुंतवणूक आणि खर्चाचा योग्य हिशोब आणि राज्य शासनाने ज्या उद्देशासाठी रक्कम गुंतविली होती, ती साध्य झाली की नाही ह्याची हमी नव्हती.

2021-22 मध्ये, या 105 सार्वजनिक उपक्रमांनी ₹ 1,14,468.58 कोटींची वार्षिक उलाढाल नोंदविली ती महाराष्ट्राच्या स्थूल राज्य उत्पन्नाच्या 3.58 टक्के इतकी होती.

31 मार्च 2022 अखेरीस एकूण ₹ 4,56,865.26 कोटी गुंतवणुकीच्या तुलनेत या सार्वजनिक उपक्रमांमध्ये इक्विटी आणि दीर्घकालीन कर्जांमध्ये राज्य शासनाची गुंतवणूक ₹ 2,32,913.26 कोटी होती. 31 मार्च 2022 रोजी या सार्वजनिक उपक्रमांची दीर्घकालीन कर्जे थकबाकी 2020-21 मधील ₹ 1308.30 कोटींवरून ₹ 1148.47 कोटींवर घसरली.

105 सार्वजनिक उपक्रमांपैकी, 43 सार्वजनिक उपक्रमांनी नफा कमावला (₹ 2309.95 कोटी), तर 47 सार्वजनिक उपक्रमांनी तोटा (₹ 4957.16 कोटी) आणि 11 सार्वजनिक उपक्रमांनी नफा किंवा तोटा नोंदवला नाही. 31 मार्च 2022 पर्यंत, 49 सार्वजनिक उपक्रमांचे ₹ 49,373.40 कोटींचे नुकसान झाले आहे.

2021-22 या वर्षासाठी वित्तीय विवरणे 105 सार्वजनिक उपक्रमांपैकी 13 सार्वजनिक उपक्रमांकडून निर्धारित वेळेत (30 सप्टेंबर 2022) प्राप्त झाली. चार सार्वजनिक उपक्रमांनी त्यांच्या स्थापनेपासून त्यांचे पहिले लेखे सादर केले नाहीत.

नियंत्रक व महालेखापरीक्षकांच्या पुरवणी लेखापरीक्षणाच्या परिणामी, सार्वजनिक उपक्रमांमध्ये ₹ 386.63 कोटी नफा आणि ₹ 2959.97 कोटी मालमत्ता/उत्तरदायित्वांवर परिणाम करणाऱ्या वित्तीय विवरणामधील चुकीच्या विधानांवर प्रकाश टाकणाऱ्या महत्वपूर्ण टिप्पण्या जारी करण्यात आल्या.

5.9 शिफारशी

- महाराष्ट्र शासन तोट्यात चाललेल्या सर्व सार्वजनिक उपक्रमांच्या कामकाजाचे पुनर्विलोकन करू शकते आणि त्यांची वित्तीय कामगिरी सुधारण्यासाठी आवश्यक ती पावले उचलू शकते.
- शासन वैयक्तिक सार्वजनिक उपक्रमांना वेळेत लेखे सादर करण्यासाठी आणि थकबाकीचा निपटारा करण्यासाठी काटेकोरपणे लक्ष ठेवण्यासाठी प्रशासकीय विभागांना आवश्यक निर्देश जारी करू शकते.
- शासन अकार्यरत शासकीय कंपन्यांचे पुनर्विलोकन करू शकते आणि त्यांच्या पुनरुज्जीवन/बंद करण्याबद्दल योग्य तो निर्णय घेऊ शकते.

(रा. तिरुपति वेंकटसामी)
महालेखाकार (लेखापरीक्षा)-II,
महाराष्ट्र, नागपूर

नागपूर,
दिनांक: 09 मार्च 2023

प्रतिहस्ताक्षरित

(गिरीश चंद्र मुर्मू)
भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक

नवी दिल्ली,
दिनांक: 10 मार्च 2023